

5643

?

db.114

9(47.925)

S - 68

ԱՅ

9(47.925)

S-68

Handwritten signature or initials.

ԱՏԵՐԻԿԱԿԱՅ ՔԱՂՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Արարուհի Ա.
Գոնյի շրջան
Կ. Պոլս,
1916.

Հայ Յեղ. Կուսակցութիւններու ամէնէն աւելի փայփայած մէկ գաղութն ալ Ամերիկահայ գաղթականութիւնն էր:

Սահմանադրութենէն անմիջապէս ետք, հոս, Պոլսոյ մէջ հաստատուած օֆիսները Ամերիկահայութենէն կ'ահնկալէին ամէն տեսակ ձեռնտուութիւն, եւ իրենց ճառախօսութիւններուն մէջ զովեստներ կը շուայլէին անոր հասցէին:

5086

Յաճախ հոն՝ Ամերիկայի մէջ կ'ըլլար սա կամ նա կուսակցութեան տարեկան զօնկրէն! Ի ներկայութեան միջոնաւոր հայերու, զոնէ այսպէս հաւատացնել կը ջանային մեզի, հոս, Պոլսոյ եւ գաւառներու մէջ:

Կուսակցական ճէֆերու այս ճողմարանութիւնները սակայն մարդ որսալու համար չեն հարկաւորած formuleներ

էին, իսկ իրականութեան մէջ անոնց համար ո՛չ գաղութ կար եւ ոչ ալ գաղթականութիւն . . . :

Այս պարագան հաստատելու եւ մանաւանդ ամերիկահայ գաղթականութեան եւ կուսակցական քերթերու մասին ամփոփ եւ լիակատար տեղեկութիւն մը տալու համար կը հրատարակենք ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ վերնագրով Դաշնակցական հեղինակաւոր Շէֆի մը Ա. Ի. ի (Տխրունի) մէկ ուսումնասիրութիւնը որ հրատարակուած է Բարիզի Դաշնակցական Ուսանողութեան Օռհանին մէջ:

Հրատարակելով այդ ուսումնասիրութիւնը, մեզի նպատակ ունինք Դաշնակցական leaderի մը միջոցաւ հերքել բոլոր այն ստուծիւնները զորս մենք մտիկ կ'ընէինք կուսակցական եւ մասնաւորապէս Դաշնակցական շէֆերէն:

Հող, այդ ուսումնասիրութեան մէջ երեւան կու գայ նաեւ կուսակցական ներկայացուցիչներու երկերես քաղաքականութիւնը:

Այս առթիւ մեր ղիտողութիւնները թուանշաններու կարգով մասնաւոր գրութիւն մը նիւթ ըլլինք, աւելցնելով նաեւ

Ընդհանուր Պատերազմի յայտարարութենէն ետք, Ամերիկահայ կուսակցութիւններու մէջ տեղի ունեցած բոլոր շարժումները:

Հայ Յեղ. Կուսակցութիւններու պաշտպան եւ անոնց համակիրներու, եւ ողջամիտ հասարակութեան դառաստանին կը յանձնենք նաեւ մեր սոյն գրքոյկը:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 918 Փետրվար 15

1448-2002

2004

93327-62

ԱՄԵՐԻԿԱՅԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գրեց՝
Ա. Ի. (ՏԵՐՈՒՆԻ)

ՊՍՏԱՆ,
Էջ 397—434

Ա.

ԱՐՅԱԳԱՂԹԻ ԾԱԳՈՒՄԸ ԵՒ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Հայ տարրին արտագաղթը՝ ղէպ ի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները՝ ունի իր բազմաթիւ պատճառները:

Շատ հին ժամանակներէ ի վեր, անհատ Հայեր արդէն մեկնած էին ղէպ ի Ամերիկա, այնտեղ իրենց բախտը շինելու եւ քանի մը տարիէն կրկին հայրենիք դառնալու մտադրութեամբ՝ հրապուրուելով Նոր-Աշխարհի առաապելական հարստութիւններէն:

Ատիկա սակայն, գաղթ չէր նշանուկէր:

Իրական արտագաղթը կը սկսի ծայր տալ 1895—96ի ղէպերէն անմիջապէս վերջը:¹ Հայ երիտասարդը, երբ կը յաջողի իր ոտքը դնել արտասահման, իր առջեւ ահա՛ կը ցցուի ապրելու անողոր պէտքը:

5086

Ուրեմն ստիպուած է աշխատիլ: Դէպքերու դրդիչ պաշտօնական Ռուսաստանը անողոր է Հայերու հանդէպ եւ Սեւ-Մովի իր նաւահանգիստները վաղուց խճողուած էին Վանեցի եւ Մուշեցի հայ բեռնակիրներով: Պալքանեան փոքրիկ պետութիւններէն Ռումանիան իր բացայայտ թրքասիրութեամբը՝ չէր կրնար վեհանձնութիւն ցոյց տալ դէպ ի գաղթող Հայերը . . . : Իսկ պառաւած Եւրոպայի ճարտարարուեստը կը բաւէր միայն իր հարագատ զաւակներուն օրապահիկ մը հայթայթելու, մանաւանդ որ նոյն իսկ եւրոպացի շատ բանուորներ, լաւագոյն օրավարձի մը համար, կը ստիպուէին դիմել դէպ ի աշխարհի այն կեդրոնները, ուր խոշոր դրամագլուխներու շահագործումը նորանոր «ձեռք»երու պէտքը կը զգացնէր:

Ռուսիան՝ հայահալած, Ռումանիան՝ թրքասէր եւ անկարեկիր: Եւրոպայի աշխատանքի դուռները գրեթէ բակ օտար աշխատաւորներու համար: Պանդուխտ Հային առջեւ միակ բաց ճամբան կը մնար Ամերիկան, որ իր առասպելական հարատու թիւններուն հմայքովը, Հայի

երեւակայութեան մէջ կը պատկերանար այլ եւս իբրեւ նոր Աւստրաց Երկիր մը . . . :
Ամերիկա՛ . . . :²

Եւ գաղթական Հայերու տողանցը կը սկսի Ազլանտեանի համբան բռնել: Ահա՛ ցնցոտիներով ծածկուած, տրեխով ու շալխով Հայերու կարաւաններ իրարու ետեւէ կը հասնին դէպ ի Մարսէյլ եւ Լիվորու, որոնք առաջին կայանները կը հանդիսանան՝ Ամերիկայի ճամբուն վրայ:

Արուեստական սիսթէմաթիք սովերու եւ անվերջանալի տուրքերու ծանրութիւնը, պատճառներ էին հինաւուրց ցեղին համար, մանաւանդ որ անոնք Եւրոպայի ուշադրութիւնը գրաւելու բնոյթն ալ չունէին:

Եւ այսպէս գաղթեց Հայը դէպ ի Արտասահման եւ ամենամեծ ջանքերով դէպ ի Միացեալ-Նահանգները եւ տակաւին կը շարունակէ գաղթել, որովհետեւ՝ թէպէտ Սահմանադրութեան հռչակումով վերցուած է քաղաքական բռնակալութիւնը՝ դեռ իր ճնշող ծանրութեամբ կը մնայ տնտեսական դրութիւնը — միւրիկայիս պէչերու աւասական դրութիւնը — քաղաքներու ուղղակի եւ ան-

ուղղակի համիտեան ուէժիմէն: Կայ նոյն-
պէս նախորդ ուէժիմի ընդհանուր տնտե-
սապէս քայքայուած վիճակը, որ պատ-
ճառ դարձած է նոյն իսկ թիւրք եւ քիւրտ
սեփականազուրկ դասակարգերու արտա-
զաղթին: ³

Բաղարական եւ տնտեսական միա-
ցած բռնակալութիւնը, անտարակոյս,
ամենագլխաւոր պատճառն է Հայերու
եւ թուրքերու արտագաղթին, բայց ո՛չ միա-
կը: Այս եղմարտութիւնը բացայայտկերպով
երեւան կուգայ, երբ նկատի ունենանք այն
հանգամանքը, որ շատ անգամ գաւառ-
ներէն տնտեսապէս ամեկնէն փոխադրուածը
յի՛ որ կը գաղթէ նոյն համեմատու-
թեամբ, որքան, բաղդատմամբ տնտե-
սապէս աւելի՛ բարեկեցիկ գաւառ մը, ինչ-
պէս Խարբերդը, որ հայթայթած է ամե-
րիկահայ գաղթականութեան երկու եր-
րորդը, մեծամասնութիւն մը, որ՝ եթէ
ուզէր՝ կրնար ո՛ր եւ է կերպով ապրել իր
երկրին մէջ: ⁴

Դադտնիքը ուրիշ տեղ է:

Խարբերդի նահանգը, դէպքերէն ա-
ռաջ, նոյնպէս դէպքերէն ետքը, Յեղա-
փոխական Կուսակցութիւններու կողմէն

փրօփականութի համար անյարմար վայր
մը նկատուելով՝ ձգուած էր իր վիճա-
կին, եւ այնտեղ՝ ուր չէ՛ քարոզուած յե-
ղափոխական խօսքը, հոն դիւրաւ կրցած
են մուտք գանել եւրոպական եւ մաս-
նաւորապէս ամերիկեան միսիօնարու-
թիւնները՝ տարածելու համար «Տիրոջը
խօսքը»: Խարբերդը, այդ տեսակէտէն,
պարարտ հող ներկայացուած է, մինչ-
դեռ Մուշը եւ Սասունը, երեւան չբերին
արտագաղթի մեծ հոսանքներ: Այս վեր-
ջին գաւառներուն մէջ յեղափոխականի
ըմբոստ խօսքը միշտ վառ պահելով հայ
շինականին մէջ. իր հայրենիքի սէրը եւ
ապագայ յաղթութեան յոյսը՝ ստիպեց
զայն որ, ի հարկին, խոտով կերակրուի,
բայց չթէ իր տունը եւ այգին եւ չղիմէ
դէպ ի կործանարար պանդխտութիւն...:

Դաւառացի հային իբրեւ թէ օգնելու
եւ զայն դաստիարակելու համար Հա-
յաստան եկած եւ մասնաւորապէս Խար-
բերդի սրահն մէջ տեղաւորուած ամե-
րիկեան միսիօնարութիւնը արդէն գործի
վրայ է՝ իր իսկական missionը կատար-
ելու համար...: Ո՛չ մէկուն համար այլեւս
զադտնիք է որ կրօնի քօղին տակ ծած-

կուած միսիօնարութիւններու զվաւոր
ու միակ նպատակն է եղած եւ է՝ իրենց
պատկանած պետութեան համար՝ քա-
ղաքական շահագործումի նորանոր հո-
ղեր պատրաստել... 5

Եւ անա միսիօնարութիւնը կը սկսի
իր դպրոցներուն մէջ դաստիարակել սե-
րունդ մը բոլորովին նպատակայարմար
իր ծրագրին: Իպսափարակութեան ծան-
րութեան կեդրոնը այլ եւս Ամերիկան է,
անոր շուրջը կը դառնան աշակերտին
ստացած բոլոր «գիտական» ծանօթու-
թիւնները. պատմութիւնը եւ աշխար-
հագրութիւնը նիւթ ունին գրեթէ միայն
Ամերիկան. գիտութիւնը արդէն Ամերի-
կայէն կուգայ, երկիր մը՝ ուրիշ դուրս
չկայ այլ եւս գիտութիւն եւ քաղաքա-
կրթութիւն: Գասարաններու եւ ժողո-
վարաններու պատեցը Ամերիկայի քար-
տէսներով զարդարուած են. միակ հա-
րուստ, երջանիկ եւ ազատ երկիրը Ամե-
րիկան է: 6

O! the happy land!

Այլ եւս միամիտ գաւառացիին պարզ
երեւակայութիւնը կը վառի Ամերիկայի
երագով եւ իր ամբողջ էութեամբ, ցանցի

մէջ բռնուած թուշունի մը պէս, կը սար-
սուայ՝ երբ Ամերիկայի անունը կ'իմանայ:
Ամերիկան այլ եւս իր սեւեռեալ զաղա-
փարն է, ինք անով կ'ապրի՝ հակառակ
նարբերդի մէջ գտնուելուն, եւ կը ջանայ
օր առաջ, լրացնել իր դպրոցական ըն-
թացքը եւ անգլիներէն լեզուն սորվելով՝
այլ եւս չսպասել վայրկեան մը նարբերդ,
քանի որ ինք սորված է թէ՛ իբրեւ մարդ
ապրելու միակ երկիրը Ամերիկան է: Եւ,
օր մը, հրաժեշտ տալով իր հայրենի
խրճիթին՝ ան կը մեկնի դէպ ի Նոր-Աշ-
խարհ, այլ եւս չվերադառնալու մտադ-
րութեամբ:

×

Առաջին զացողներուն նամակները կը
հասնին հայրենիք, բոլորն ալ լի են ա-
ռաջին տպաւորութեան գունագեղ նկա-
րագրութիւններով...: Բանի մը շարքով
վերջը նարբերդցի Տօնօն կամ Աղօն,
մէկդի նետած իր տրեխն ու շալվարը, ա-
մերիկացի ձեւերով մը պէս հագուած,
մագերուն խաչը գլխուն մէջտեղէն բա-
ցած եւ պիտեքը ամիլած, գեղեցիկ դիր-
քով մը իր լուսանկարը հանելով՝ կը դրկէ

իր համերկրացիներուն : Վերջիններուն հիացումը չափ ու սահման չունենար.

— Վայ, Պայօ, ատ ինչցեղ շուտ մը փոխուեցաւ. պարապ տեղը չէ քի Ամերիկա ըսեր են անոր . . . :

Ահա՛ արտագաղթի ամէնէն գլխաւոր դրդիչներէն մէկը, զոր ո՛չ ոք կրնայ ուրանալ՝ բաց ի միսիծնարներէն եւ բողոքական պատուելիներէն, որոնք անուղղակի կերպով նաեւ ազդած են Քոլումպոսի երկիրը առաջնորդելու համար հայ երիտասարդութիւնը:

Խարբերդէն ետք, որ ամէնէն մեծ չափերով արտագաղթողը եղած է, միւս գաւառներէն գաղթած են նոյնպէս Քղին, Տիգրանակերտը, Սեբաստիան, Արաբկիրը, Վանը եւ Մուշը՝ գրեթէ հաւասար համամատուցեամբ: Սասունն ու Զէյթունը գրեթէ բնաւ չեն գաղթած: Ընդհանրապէս, առանց չափազանցութեան, կարելի է ըսել որ Հայաստանի ամէն մէկ գաւառէն եւ իւրաքանչիւր գաւառի մէն մի գիւղէն մէկ կամ արեւի երիտասարդներ կը գտնուին Ամերիկայի մէջ:

Բ.

ԳԱՂԹՈՂԻՆ ԿԱՅԱՆՆԵՐԸ — ԻՐ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Փերէէն եւ Նաբօլիէն վերջ — ուր երբեմն դաղթող Հայերը կը հանդիպին եւ կը ստիպուին սպասել քանի մը շաբաթ — դաղթականներու երկու դիտաւոր կայաններն են Մարսէյլն ու Լիվըրբուը: Այս վերջին քաղաքներուն մէջ է որ դաղթական Հայը վերջապէս կը թափէ իր ոտքին փոշին եւ «քաղաքակրթուելով» կը պատրաստուի Ամերիկայի համար:

Այդ անդրանիկները գուրկ ո եւ է ծանօթութենէ, իրենց երթալիք երկրին մասին, եւ բոլորովին անկարող արտաքին պատշաճութիւնները պահելու դերին մէջ, — առաջին անգամ Ամերիկա դացած են իրենց բնազաւճուի տրեխով, շարվարով, Ֆեսով ու չարձայով եւ շատ անգամ չացին տոպրակը վղերնէն առկախ...: Այս խեղճերու արտաքինը ճանքներուն դուրսէն արեւի՝ ծիծաղը շարժած է: Շատ անգամներ պատահած է որ, Հայերը տեղացիներու կողմէն ֆաշի բռնախի եւ հարածուիլ՝ իրեն վայրենիներ:

Բայց այդ բոլորը երկար չի տեւեր. Հայերը աշխատանքի սկսելուն պէս՝ իրենց առաջին գործը կ'ընեն փոխել իրենց տարազը եւ յարմարիլ միջավայրին՝ գեթ արտաքնապէս: Եւ որպէս զի յաջորդաբար դաղթող Հայերն ալ միեւնոյն ծիծաղելի դերքին մէջ չէյնան, իւրաքանչիւր ոք իր դաղթող աղբականին կամ բարեկամին հրահանգներ կը զրկէ՝ թէ ինչպէս պէտք է վարուի

Ամերիկա մտնելէ առաջ: Ահա այդ է պատճառը որ գաղթականները շատ անգամ ստիպուած շաբաթներով եւ ամիսներով քարշ կուզան Մարսէյի եւ Լիվրբըռլի փողոցներուն մէջ, մինչեւ որ իրենց ծանօթները Ամերիկայէն ղրկեն իրենց պէտք եղած դրամը՝ վրանին փոխելու եւ ճանապարհածախսը հոգալու համար: Շատ անգամ այդ ղրկուած դրամները պարզ փոխատուութիւններ են:

Գաղթող Հայերը ըլլալով հայութեան մասւորասպէս ամէնէն տգէտ դասակարգերէն — Գիւղացիութիւն եւ երբեմն հասարակ Արհեստաւորութիւն — եւ հետեւապէս զուրկ եւրոպական լեզուներու տարրական ծանօթութենէ, բնականաբար անկարող էին ինքզինքնին հոգալու, ծրանսայի եւ Անգլիոյ պէս երկիրներու մէջ, իրենց բնակութեան, պիտոյքներ զնելու, տոմսակներ կտրելու, բժշկական քննութիւններ անցընելու եւն. եւն. պէտքերը: Ուստի այդ երկու քաղաքներուն մէջ հաստատուած են միջնորդներու (անասր) գործակալութիւններ: Առաջին տարիներուն մէջ՝ կատարեալ աւազակային հաստատութիւններ, ուր բոյն դրած կարգ մը լեզուազէտ ու բախտախնդիր իսպրիքայ հայեր, բացարձակապէս կողոպտած են իրենց ճանկերուն մէջ ինկած անլեզու եւ միամիտ դաւաճացիները . . . :⁸ Այդ անխիղճ շահագործումի սիւտէյին անուան է «Հայկական-պանդոկ», ուր տակաւին կը շարունակուի կեղեքումը՝ թէեւ քիչ մը մեղմացած չափերով: Ահա՛ թէ ինչպէս տեղի կ'ունենայ այդ շահագործումը:

Գաղթականը երբ կը հասնի Մարսէյը կամ Լիվրբըռլ, ուղղակի կը դիմէ «Հայկական-պանդոկը», որ երկու քաղաքներուն մէջ ալ ախլոսի մը աւելի աղտոտ, դարձելի եւ ապականուած անկիւն մըն է: Թուրքիոյ խաները շատ աւելի նախամեծար են՝ անոնց հետ բազդատելով, որովհետեւ վերջիններուն մէջ դէթ խսրի կտոր մը եւ ոչ կարելի է դտնել: Իսկ այդ «պանդոկներուն» մէջ՝ ատոնք ալ չկան:

Թուրքոյին իբրբու անձանօթ ազլիկներ, կիներ եւ . . . այրեր շատ անգամ ստիպուած ըլլալով գիշերել մեկնոյն յարկին տակ, երեւան եկած են մեծ սխեմայներ . . . : Ամերիկայէն մինչեւ իրենց դրամին դալը՝ խեղճերը ստիպուած են ապականութեան այդ որջերուն մէջ դարձ տալ պարզապէս ողբալի կեանք մը . . . :

Կեղեքումի սիստեմը այնպէս մը կազմակերպուած է, որ ամէն բան պանդոկապետէն կախում ունի: — Ամերիկայէն եկած դրամները անոր անուանով կ'ուզան, տոմսակները ինք կը հանէ- բժիշկին ինք կ'առաջնորդէ՝ քննութեան համար: Պանդոկապետը, շատ անգամ, իրեն տնունին եկած դրամը անմիջապէս չի յանձներ պատկանեալին, կարելի եղածին չափ ձգձգելով՝ աւելի շատ պանդոկի վարձք ստանալու համար: Այսպէսով եկած դրամը երբեմն հազիւ կը բաւէ պանդոկին ծախքին եւ ղգեստներու գնումին (որոնց մէջ եւս ահագին պատահականութիւններ կ'ուղկապետը կամ իր մարդը կատարելուն): Իսկ ճամբայի ծախքները համար

1948 - 2002

ստիպուած է դարձեալ հեռագրով դրամ պահանջել հէզ գաղթականը:

Երբեմն այդ ձգձգումը ամիսներ կը տեւէ եւ ահա կայտառ դաւառացին, այդ ասպառող միջավայրին մէջ անցուցած խեղճ կեանքին հետեւանքով կը սկսի հիւանդանալ եւ ենթարկուիլ իսկական տարափոխիկ հիւանդութիւններու: Ամիսներու անդործ թափառումը դաւառացի շատ անփորձ երիտասարդներ կը մղէ դէպի Թուրքումուս ճամբաներ եւ քաղաքակրթութեան ծնունդ «Տաճոյքի վայրեր»ը, որոնք իրենց կը քաշեն միամիտ ու պարզամիտ գիւղացին:

Օրին մէկը, վերջապէս, Մարսէյի եւ Լիվըրբուլի ճամբորդը կը յաջողի իր գործերը կարգադրել եւ տոմսակը գրպանը դրած՝ նաև կը մտնէ: Այլ եւս կը հաւատայ թէ իրապէս ինք Ամերիկա կ'երթայ: Պահ մը լայնօրէն կը սկսի շնչել Ադրանտեանի վրայ՝ կարծես օդէն իսկ զըրկած քլային դինքը Մարսէյի եւ Լիվըրբուլի մէջ: Ծովի կեանքին անվարժ գաւառացիներէն շատեր ամբողջ օրեր դեհակ պէս կը սլառկին ու երբ նիւ Եօրքի կամ Պօսթընի առջեւ կանգ կ'առնէ նաևը, աչքերնին կը բանան եւ խոր հիացումի հետ դառն սարսափ մը կը պատէ զիրենք:

«Արդեօք պիտի կրնան անվնաս կերպով ցամաք ելլել, ո եւ է պատճառով զիրենք չը պիտի դարձնեն»: Ահա մտածումներ սր անդադար կը իւրովին գիրենք: Շատեր ծովային ճամբորդութեան ամբողջ տեւողութեան ընթացքին պատառ մը բան չեն կրցած ուտել, դէմքերնին

տօժոյն, իրենք ուժասպառ, ինչպէս պիտի կրնային քննիչ բժշկին ձեռքէն ազատիլ:

Հիացումի ու վախի զգացումներով լի ճամբորդը կ'առաջնորդուի, տասնեակ լեզուներ խօսող ուրիշ ճամբորդներու հետ, դէպի «Գաղթային Գրասենեակը»: Այստեղ ամէն բան մինչեւ երէկ իր տեսածներէն տարբեր է, ամէն գործ, ամէն շարժում արագ: Այդ նոր աշխարհին մէջ՝ ամէն ինչ նոր է, ան՝ զարմանքով կը դիտէ անպէս մարդիկը՝ եթէ ինքը ուղղակի Մարսէյէն կուգայ, գործողութիւններու արագութիւնը, տիրող կարգուսարքը պահ մը մտռոյնել կուտան Եւրոպայի մէջ իր տեսածները, մանաւանդ նիւ Եօրքի 37 յարկանի շէնքերը աւոր հիացումը ապշութեան կը փոխեն:

Ամերիկա . . . :

Ընդհանրապէս գաղթականը, երբ Ամերիկա ոտքը կը դնէ ցամաք, իր մօտ պարտաւոր է ունենալ որոշ գումար մը որ 5 անգլիական ոսկիէն պակաս քլայու չէ, եւ հասցէ մը՝ որուն ինք կ'երթայ: Իժշկական քննութիւնէն զատ այս երկու պարագաներն ալ կը քննեն եւ գաղթականը կը լրկեն իր հասցէին: Մասնաւոր թուղթի մը վրայ իր հասցէն անգլիերէն գրուած՝ գնդասերով մը կը կպցնեն կուրծքին եւ այդպէսով շոգեհանակ կամ շոգեհաւօքի պաշտօնեան կամ քաղաքապահ ոստիկանը ամէն մէկ քայլափոխին կ'առաջնորդեն այդ անբարբառ արարածը՝ մինչեւ որ հասնի իրեններուն քով:

Նորեկը հասած է իր երթալիք քաղաքը կամ գիւղաքաղաքը: Շատ անգամ իր երթալիք ա-

ուաջին տեղը նոյն քաղաքին մէջ դասուած հայկական մաշարան մը կ'ըլլայ, ուր ինք կը ստիպուի սպասել՝ մինչեւ որ իրեն ծանօթը կամ ազգականը վերադառնայ գործատեղիէն: 9

Իրիկուն է: Ահա գործարաններու սուղիչները կը ձվան եւ ամէն կողմէն դուրս կը թափին բանուորները: Հայերը ուղղակի կը դիմին ճաշարան եւ հոն կը դտնեն իրենց նորեկը, որ պահ մը չի հաւատար իր աչքերուն.

— «Այս մեր Տօնոյն չի նմանիր», — կը մտածէ ան, — իր լուսանկարը բոլորովին տարբեր էր. իսկ այս սեւ-շագիկը ինչ պիտի ըլլայ. ձեւերն ու երեսը ծուխի մէջ կորած, շարժու-ձեւերը կոշտ-կոպիտ. Ամերիկա՛, Ամերիկա՛ գրածնին ա՞յս է եղեր»: 1

Այսպէս թէ այնպէս, մեր նորեկը կը սկսի ընտելանալ իր նոր կեանքին, ճանչնալ իրականութիւնը՝ որ իր մտքին մէջ ունեցած պատկերէն բոլորովին, տարբեր բան մըն է: Քանի մը օրէն անցնելուն պէս՝ իր մարդիկը կը ջանան իրեն ալ դործ մը ձորել, ինք ալ կը սկսի հազնել բանուորի համբաւաւոր սև-շագիկը եւ, իրեներուն հետ, առաւօտուն՝ գործարանի սուղիչի ձայնէն արթնցած՝ կը դիմէ հոն, ուր կ'երթան բոլոր անոնք, որոնք Ամերիկա կը վազեն «բախտ շինելու», կամ դանդաղ մահը ապրելու համար...:

— Գործարան . . .

Բանուորին գերեզմանն է ան, ուր անկէ ետք պիտի անցընէ իր կեանքի մեծագոյն մասը, հոն պիտի թափէ իր արիւն-քրտինքը, հոն պիտի սպառէ իր երիտասարդական կորովը եւ

չպիտի ունենայ դէթ հանգիստ օր մը՝ որոնելու գտնելու համար իր երազած Ամերիկան, որուն հմայքը, սպառնալից հեռանկարը զինքը քաշած տարած էր մինչեւ այդ անձանօթ երկիւրը: 10

9.

ԱՄԵՐԻԿԱԶՅԵՐՈՒՆ ՄՕՏԱՒՈՐ ԹԻԻԸ ԵՒ ԳԱՂՍԱԿԱՑՐԵՐԸ. — ԱՄԵՐԻԿԱԶՅԵՐՈՒՆ ՇԵՐՏԱՒՈՐՈՒՄՆ ԵՒ ԶԲԱՂՈՒՄՆԵՐԸ

Ամերիկահայերու մասին յարգիտ բան մը կարելի չէ ըսել, քանի որ մինչեւ հիմա այդ գաղթականութիւնը չէ ուսումնասիրուած մասնաւորապէս, հետեւաբար անոր մասին չունինք ո՛չ ազգային, ո՛չ ալ ամերիկեան կառավարութեան կողմէ պատրաստուած վիճակագրութիւն մը, ուր պատկերացած ըլլար իւրաքանչիւր գաղթավայրի բնակչութեան եւ ամբողջ գաղութներու հաւաքակալան դումարը:

Ոմանք ամերիկահայ գաղթականութիւնը կը հաշուեն 20—30,000, ուրիշներ այդ թիւը կը բարձրացնեն 40—50,000ի: Այդ երկու թիւերու միջինը ընդունելով իբրեւ հաւանական թիւ մը՝ կ'ունենանք 35,000ի Հայութիւն մը, որ սփռուած է Հիւսիսային Ամերիկայէն մինչեւ Հարաւային Ամերիկայի ներսերը եւ իտալադական փիերը: Իւրաքանչիւր քաղաքի բնակչութեան թիւը նոյնպէս չափազանց փոփոխական ըլլալով — ամեն ամիս, նոյն իսկ շաբաթէ շաբաթ անոնք կ'աւել-

նան կամ կը պահսեն, ուրիշ քաղաքներ գործ գտնելու համար հեռանալնուն սպառնալով:

×

Ամերիկահայերը, իրենց զբաղումներով եւ դասակարգային շերտաւորումով հետեւեալ կերպով կրնանք ներկայացնել՝ վերէն սկսելով. —

Մեծ-Վաճառականներ. — Ասոնք մեծ մասով իրենց հարստութիւնը հետեւեալ կերպով եւ Պոլսոյ, Մանչէսթրի եւ Լոնտոնի հայ հարուստ վաճառականներու մէջմէկ մասնաճիւղերը կրնան համարուել, եւ մեծ մասամբ գորգի վաճառականութեամբ կը զբաղին: Տեղին վրայ հարստացող եւ «դիրք» գրաւող ցոյց կը տրուի միայն սպաննուած թափշնճեանը եւ ուրիշ քանի մը երկրորդական կարողութիւն ունեցող Հայեր, վերջիններու հարստութեան դաղտնիքը եթէ խուղարկելու ելլենք ծայրը բախտախնդրութիւնը սլտի գտնենք: Այս՝ մատի վրայ համարուող մեծ ու սղտիկ հարուստներուն թիւը 10—15 չանցնիր: ¹¹

Թփփիներ. — Նիւ Եօրքը եւ Պոսթընը ունին բուսական թուով հայ բժիշկներ: Ուրիշ քաղաքներու մէջ գտնուած հազուադիւր բժիշկները եւս միասին հաշուելով կ'ունենանք մտաւորապէս 8—10 բժիշկի, ասոնց վրայ եթէ աւելցնենք ատամնաբոյժներն ալ կ'ունենանք 15—20 բժիշկներ: Ասոնց մեծ մասը գործարանները աշխատող նախկին բանուորներ էին ու միայն արտակարգ դժոգութիւններով կրցած են հետեւել դասերու եւ վկայական ստանալ: Ընդհանրապէս, Ամերիկայի մէջ բժշկական գիտու-

թիւնը չէ կրցած բարձրանալ Բարեղի, Վիեննայի կամ Պերլինի կատարելագործութեան եւ հետեւաբար հայ բժիշկներն ալ (եթէ տեղին վրայ սորվածներ են) կը ներկայացնեն միջակութիւններ եւ բժիշկ եղած են սլորդապէս աւելի՛ դիւրաւ դրամ շահելու հաւար: Մեր խօսքը չի վերաբերի ատամնաբոյժներու եւ վիրաբոյժներու. այս վերջին արհեստներուն, մասնաւոր ատամնաբուծութեան մէջ Ամերիկան հրաշքեր կը գործէ եւ կը դերադասցէ Եւրոպան: Ամերիկայի հայ բժիշկ մը փողոցը տեսնողը սլտի ըսէր թէ՛ կօշիկ ներկող մըն է, կամ մահամբձ մը հաղորդելու համար հրաւիրուած տէրտէր մը, որ առաջարանքով կը վազէ՛ ձեռքը բռնած կաշիէ պայուսակ մը, ուր կը պահէ իրեն անմիջական պէտք եղած գործիքներն ու դեղերը: Ուրիշ մը՝ իր օֆիսը ներկայացողին վրայ գնչու (չբսելու համար հայ) վաշխառուի մը սպաւորութիւնը կը ձգէ: ¹²

Ուսանողներ. — Ամերիկայի մէջ բարձրագոյն դպրոցներ յաճախող հայ երիտասարդներու թիւը յարաձուռ թափով մը կը մեծնայ: Կարելի է ըսել որ ասկէ տասը տարի առաջ Ամերիկայի համալսարաններուն մէջ հայ ուսանողի մը գոյութիւնը ֆիկցիւն մըն էր, իսկ այսօր ամէնէն բարձր համալսարաններուն մէջ ունինք բուսական թուով ուսանողներ, ի հարկէ ո՛չ այնքան որքան Եւրոպայի մէջ: Ուսանողներու մեծ մասը նոյնպէս բանուոր դասակարգէն դուրս եկած անհատներ են, որոնք իրենց ուսանողութեան ընթացքին դարձեալ կէս-բանուորներ կրնան հա-

մարուելի, որովհետեւ, շատ անգամ, ղուրկ ըլլալով ավրուտատի սեփական միջոցներէ՝ ստիպուած են տան մը կամ խանութի մը մէջ, օրական քանի մը ժամուան յարմար աշխատութիւն մը գտնել (այդ աշխատութիւնը կրնայ ըլլալ տան մէջ՝ անկողին շտկել, կերակուր եփել, կամ խանութի մէջ՝ գանձապահութիւն, առեւտուր եւն. ընել) եւ կամ գիրենք հովանաւորող պաշտպաններ ունենալ, ինչ որ շատ չի պատահիր, եղածներն ալ սատուածաբանութեան հետեւող ուսանողներ կրնան ըլլալ միայն . . . : 13

Մանր-համուրպաններ. — Ասոնք ընդհանրապէս կը զբաղին հետեւեալ՝ արհեստներով. — սափրիչութիւն, դերձակութիւն, հինկօշիկի նորոգութիւն, նպարավաճառութիւն, ճաշարանապետութիւն, պողպավաճառութիւն, շաքարավաճառութիւն, եւն.։ Առեւտուրի ուրիշ ձեւերու մէջ եւս կը գտնուին Հայերը, բայց շատ քիչ թիւով։ Հայերը, հակառակ թուրքիոյ մէջ «վաճառական» ցեղ մը ըլլալու իրենց համբաւին, Ամերիկայի մէջ երեւան բերին իրենց անընդունակութիւնը՝ այդ ասպարէզին մէջ։ Փոխարէնը անվստահութիւն՝ դէպի իր գործակիցը, գործատիրոջ մը անպատշաճ վերաբերմունք՝ դէպի իր մօտ ծառայող սպասուհին, յաճախորդներու հետ վարուելակերպի պակաս եւ ընդհանրապէս անյարտեւութիւն — ահա՛ այն բոլոր բացասական կողմերը, զորս երեւան բերած են ամերիկահայ մանր-խանութպաններէն շատերը եւ պատճառ դարձած են իրենց անյաջողութեան։ Բացառութիւններ կան, որոնք յար-

գանք կը վայելն նոյն իսկ տեղացիներու մօտ բայց բացառութիւններ միայն։ Մինչդեռ արեւելեան ուրիշ ցեղ մը — Յոյները — իրենց վարուելակերպով եւ յարատեւութեամբ կրցած են շատ աւելի յաջողութիւններ ձեռք բերել։ 14

Բանուորարիւն. — Մինչեւ հիմա մեր յիշածները կը կազմեն Ամերիկահայութեան ամենապզտիկ տոկոսը, թերեւս 5%, իսկ մնացած ջախջախիչ մեծամասնութիւնը կը կազմեն ձարտարարուեստի ալլաղան ձեւերու մէջ աշխատող բանուորները, եւ մննք Ամերիկահայ ըսելով ամէնէն աւելի այդ աշխատուր մեծամասնութիւնը նկատի ունինք։

Գ.

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԿԵԱՆՔԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ. — ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԱԶԳԵՅՈՒԹԻՒՆԸ շԱՅԵՐՈՒ ՎՐԱՅ. — շԱՅ-ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ամերիկահայերու նկարագրին ընդհանուր գիծերը բնորոշելու համար անհրաժեշտ է որ արագ ակնարկ մը նետենք ընդ նախ ամերիկեան միջավայրին վրայ, որուն անխուսափելի ազդեցութեանը ենթարկուելու հարկադրուած է Ամերիկահայը՝ աւելի կամ նուազ չափով։

Նանքիներու աշխարհը, բազմազան ազդերու իր հաւաքածոյովը, հակառակ

միջազգային երկիր մը ըլլալու իր հան-
գամանքին, բացառապէս ենթարկուած է
Մնկո-Սաքսոն ցեղերու ազդեցութեանը և
հետեւապէս հոն տիրող ոգին ու բարքերը,
քիչ բացառութեամբ, միեւնոյն են՝ ինչ որ
կը տեսնենք Անգլիոյ մէջ:

Մնկո-Սաքսոն ցեղերը, ամերիկեան
զաղթականութիւնները կաղմոզներուն մէջ
առաջիններէն ըլլալով՝ իրենց հետ տարած
են իրենց ցեղային նկարագրին ամէնէն
ցայտուն կողմերը, — Աշխատատիրութիւնը
և Յարատեւութիւնը: Սրգարեւ, ամե-
րիկեան առաջին զաղութներու ամենա-
գլխաւոր մտահոգութիւնը եղած է, մէ-
կողմէ՝ բնիկներու — Ինտիաններու — յար-
ձակումներուն դէմ պաշտպանել ինքզինք-
նին, միւս կողմէն՝ այդ նորագիւտ աշ-
խարհին վրայ պատուաստել մայր-երկրէն
իրենց տարած ճարտարարուեստական ծա-
նօթութիւնները և յամառ աշխատութեամբ
մը շահագործել Նոր-Աշխարհի անսահման
բնածին հարստութիւնները:

Ուրեմն Ամերիկացիներու ամէնէն մեծ
և ամէնէն զօրաւոր ձգտումը եղած է և է
մինչեւ այսօր՝ աշխատիլ, շինել, կառու-
ցանել, ստեղծագործել և հարստութիւն

դիզել: Այս ձգտումը սերունդէ սերունդ
անցնելով և մինչև այսօր պահելով իր
զօրութիւնը՝ դարձած է, կերպով մը, Ա-
մերիկացիներու ազգային նկարագրին մէկ
գլխաւոր մասը:

Աշխատանք....:

Եւ իրաւամբ Ամերիկայի այսօրուան
առասպելական հարստութիւնը ծնունդ է,
մրջան Նոր-Աշխարհի բնածին հարստու-
թիւններուն, նոյնքան ալ Ամերիկացիներու
յարատեւ ու անընկճելի աշխատատի-
րութեանը: Ամերիկացին, երբ իր բարե-
կամը կամ ծանօթը կը տեսնէ, բարեւէն
անմիջապէս ետք չի հարցնէր անոր «որ-
պիտոքիւնը», այլ կը հարցնէ թէ՛ «կ'աշ-
խատի», «գործ ունի»:

Hallo, John! Բարնւ, Յովհաննէս.

Are-you working? — Կ'աշխատի՞ք:

×

Ան այսպիսի շախազանց նիւթապաշտ
երկրի մը մէջ ապրելու սահմանուած են
Ամերիկահայերը, որոնք, մեծ մասով զուրկ
հիմնական համոզումներէ և միանգամայն
նոր միջավայրին հակազդելու կարող նկա-
րագիրէ, բնականաբար շուտով պիտի են-

Թարկուէին զիրենք չըջապատող պայմաններուն ազդեցութեանը, իրենց բոլոր ներշնչումներն ու հակումները ձեւակերպելու համար Նոր-Աշխարհի ներկայացուցած ընկերային-բարոյական կաղապարներուն վրայ:

Եւ Ամերիկահայը, նմանողաբար, յաճախ կապկօրէն, կ'ընդօրինակէ իր միջավայրը՝ անոր բարքերը՝ իր բոլոր ձգտումները յարմարցնելով անոր պայմաններուն: Իրեն համար Ամերիկան կը նշանակէ երկիր մը՝ ուր կարելի է աշխատիլ և դրամ շահիլ միայն: Ուստի շատ անգամ Ամերիկահայը այդ նշանաբանը ունենալով իր մտքին մէջ՝ չուզեր բնաւ ականջ կախել իր շուրջը անցած-դարձածներուն, չի փորձեր նոյն իսկ սորվիլ տեղական լեզուն՝ եթէ այդ ընկու պատեհութիւնն ալ մերթ ներկայացած ըլլայ իրեն: Բացառութիւնները յարգելով, կարելի է ըսել, որ Ամերիկահայը տեղական արդէն քիչ մը կոչտ ուսմկավար վարուելակերպը ա'լ աւելի գունդկացուցած է, իր ամէն մէկ անձոսնի վարմունքը չքմեղել փորձելով:

— Հոս Ամերիկա է, մնաս չունի, կամ ինչպէս իրենք կ'ըսեն՝ սարքերուրիւն չընկեր:

×

Ամերիկահայերէն շատ քիչեր կրցած են ըս'ն Ամերիկացիներու, այսինքն անկօսաքսոն ցեղին պատկանողներու հետ բարեկամական յարաբերութիւն մշակել: Մեծամասնութիւնը գրեթէ չի ճանչնար ամերիկեան շրջանակները և արդէն ո'չ միջոց, և ո'չ ալ ո' և է պատեհութիւն ունի այդ ընկու: Ամերիկահայը ա'ռ առաւելն կրնայ քանի մը խօսքով ծանօթանալ գործարանին մէջ իր աշխատակից ընկերներէն մէկ քանիին հետ: Մենք բացառութիւններու մասին չենք խօսիր:

Կրթութեամբ և բարեկեցիկ խաւերը Ամերիկահայերուն համար անմատչելի ըլլալով՝ անոնք միայն բանւոր դասակարգին և շատ անգամ անոնց մէջէն ամէնէն այլասերած տիպարներուն հետ կարենալով շրփուիլ՝ անոնցմէ կ'իւրաջնեն շատ մը վատթար բարքեր, որոնց մասին իրենց կարգին պիտի խօսինք: Իսկ ամերիկեան ընտանեկան յարկը բոլորովին անծանօթ Ամերիկէ մըն է Ամերիկահայերուն համար: 15

Ե.

ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅԵՐՈՒ ԱՊՐԵԼԱԿԵՐՊԸ. — ԱՆՈՆՑ
ՅՈՒՒ ԵՒ ԼԱՒ ԲԱՐՔԵՐԸ

Պարզ ճշմարտութիւն մըն է թէ՛ երկիր մը լաւ ճանչնալու և անկէ լաւագոյն կերպով օգտուելու ամենազլխաւոր միջոցն են երէն մէկն է տեղական լեզուին ծանօթ ըլլալը: Ամերիկահայերը ընդհանրապէս, զուրկ են այդ ազդակին տիրապետելէ, և ա՛յդ է զլխաւոր պատճառը որ այնտեղ, ամէն քաղաքի մէջ, Հայերը, ա՛ն հասարակ որոշ թաղերու մէջ համախմբուած կ'ապրին և իրենց համար տեղծած են «հայկական սրճարաններ», ուր կը զիմեն անոնք իրենց փորը կշտացնելու, հանդսով ժամերը անցընելու համար:

Հայկական ճաշարաններ տեղծելու շարժառիթը միայն անդլիերէնի ծանօթ չըլլալին չէ. կան ուրիշ երկու զլխաւոր պատճառներ եւս: — Հայկական ճաշարանները՝ ածանութեան տեսակէտէն՝ ահազին շահ մը ցոյց կուտան աշխատաւորին, որուն նախատին է ամէն կերպով դրամ ինայել, երկրորդ՝ որ Ամերիկահայը անվարժ ըլլալով տեղական սնունդի տե-

սակին, չպիտի կրնար դիւրաւ համակերպիլ ուսր-պիժ և ուսր-փօրժ ուտելու դրութեան, մինչդեռ հայկական ճաշարաններու մէջ դիւրաւ կը գտնէ իր «ազգային» սօցւան ու փիլաւը...:

Պէտք է նկատել որ այդ չակերտաւոր ճաշարանները, բացառութիւն սեպելով Պոսթընի և Նիւ Եօրքի ճաշարանները, չափազանց աղտոտ ու զարչահոտ վայրեր են. քիչ թէ շատ մաքրասէր և ճաշակ ունեցող մարդիկ նողկանք կը զգան հոն երկար մնալով: Զմեռները մանաւանդ ամիսներով պատուհանները չին բացուիք և և կերակուրներու ձկնճը ու շնչառութեան ապականութիւնը կը դարձնեն մթնոլորտը հեղձուցիչ, և դուրսէն ներս մտնողը ստիպուած կ'ըլլայ քիթը բռնել և դուրս ելլիլ...: Տղխութեան տեղծած այս շարիքը շատ անգամներ մատնանշուած է ամերիկահայ մամուլով և ձաղկուած, բայց ազդեցութիւնը շատ աննշան եղած է: Այդ ճաշարանները յաճախողները իրենք այդ պահանջը զգալու են:

Ամերիկահայ սրճարաններն ալ ճաշարաններու պատկերը կը ներկայացնեն, մանաւանդ փոքրիկ քաղաքներու մէջ, ա-

նոնք սովորական կեղտոտութիւնէն, բարոյական կեղտոտութիւններու ալ բոյներ կը հանդիսանան: Այդ տեղ է որ կը հաւաքուի աշխատաւորներու անդործ մտքը և կը սկսի Ամերիկահայերու մէջ հռչակաւոր փիլնաֆիլ կոչուած թղթախաղին գլուխը անցնի: Խաղամոլներ կան, որոնք քաղաքէ քաղաք կը պտտին և այդ բախտախաղին մէջ իրենց մրցակիցներ կը վնասեն, կը խաղան անվերջ, ծածկօրէն զրամով կը խաղան, իրենց շուրջը թափելով անլուր հայրոյանքներու տարափ մը, և շատ անգամ խաղը կռիւով կը վերջանայ, ոստիկանութիւնը կը միջամտէ, անոնցմէ զլխաւորները ձերբակալուելով բանտ կ'երթան և յաճախ զրամական խոշոր տուգանքներ կը վճարեն . . . 13

Այս կարգի խաղամոլներու շահատուկութիւններու մասին շատ բողոքներ եղած են լիբրերու մէջ, բայց անոնց մէջ այնպիսի այլասերած տիպեր կան, որոնց համար ո՛չ մէկ կոչ, բարոյական ո՛չ մէկ ազդարարութիւն նշանակութիւն ունի. անոնք խաղէն ու զրամէն դուրս՝ ո՛չ մէկ սրբութիւն կը ճանչնան:

Ինչպէս արդէն բոյնք, Ամերիկահայե-

րու մեծամասնութիւնը ամուրի է և, հետեւաբար, սովորուած իրեն համար առանձին առանձին կամ երկու հոգի ընկեթայցարար անեակներ վարձել տուներու մէջ, այդ սենեակները շատ յաճախ կահաւորուած կ'ըլլան, երբեմն վարձողը ինք կը հայթայթէ իր անկողինն ու անոր պարագաները: Փոքրիկ քաղաքներու մէջ, աւելի խնայողութեան համար կը ընակին ճաշարաններու վերնայարկը, ուր կը զետեղեն իրենց անկողինը և ատոր համար չափաւոր ամսական մը կը վճարեն ճաշարանապետին:

Ամերիկահայերու մնդառութիւնը բաղդատաբար լաւ է, բան մը որ թերի է դարձեալ սգոյիկ քաղաքներու մէջ՝ լուացուելու և մարմնական մաքրութեան հոգ ասնելու պահան է, որուն միանալով առողջապահական ծանօթութիւններու չգոյութիւնը՝ վաղաժամօրէն կը քայքային շատեր իրենց միակ դրամադուխը եղող առողջութիւնը . . .

×

Ամերիկահայերու ասրիականացիներու մէջ մեր նկատել տուած թերութիւնները մասամբ ներքի են՝ ծնունդ ըլլալով շատ ան-

գամ ազիտութեան և անոնցմէ անմիջա-
կան կերպով սո՞ւժողը, անհասար ի՛նքն է :
Այդ թերութիւններուն քով կան, սակայն,
այնպիսի ազդող արարքներ, զոր չեմ
կրնար հնրկայացնել իրենց ամբողջ սե-
ւութեամբը : սրովհետեւ անոնք ամերի-
կահայ կեանքին ամէնէն ցաւաղին մասը
կը կազմեն :

Ինչպէս արդէն տեսանք, ամերիկայա-
յութիւնը կազմուած ըլլալով, մեծ մա-
սով, գաւառի հայութեան ուղէտ և անուս
դասակարգերէն — և Սմերիկայի մէջ շրտւած
ունենալով գրեթէ բացառապէս տեղական
ժողովուրդներու «վարի» խաւերուն հետ,
անոնցմէ իւրացուցած է շատ մը վարագ
և անասնական բնազդներ, որոնք գրեթէ
անկուր և աննկարագրելի բաներ են . . . : —
Դրամական զձուձ հաշիւներու և դրամա-
չարդութեան դէպքերու առթիւ տեղի ու-
նեցած եզրայրասպանութիւններու մասին
է խօսքս :

Եղաւ շրջան մը, ուր այդ կարգի շա-
րաչուք դէպքերը սկսան քրօնիքական
դառնալ և արատաւորել ցեղին անունը
հանդէպ տեղացիներուն :

Մշտի խեղճ տէրտէղի մը դրամները

գողնալու համար, քանի մը երիտասարդ-
ներ, սենևակի մը մէջ կը սպաննէն զայն
և կիսամեռ տէրտէրին մարմինը անուակի
մը մէջ թխմելով՝ կը զոցեն ու կը փախ-
չին : Քանի մը օր վերջը, դիակին նեխու-
մին վրայ, տանտէրը կառավարութեան ի-
մաց կուտայ, վերջինը շատ կը փնտռէ
չարագործները, բայց անոնք արդէն վա-
զուց հեռացած ըլլալով՝ չեն գտնուիր :

Ուրիշ հայ մը, դարձեալ դրամական
վէճի մը առթիւ, իր հարազատ եղբայրը
սպաննելէ կտք՝ կը կարէ գլուխը և կը
տանի գաղտնապէս ծովը կը նետէ, հեռ-
դհեակ մարմինն միւս մասերն ալ նոյն մի-
ջոցով անհետացնելու մտադրութեամբ . . . :
Այդ եղբայրասպանը կը ձերբակալուի և
կ'ենթարկուի մահուան պատիժի :

Երբորդ մը իր մէկ բարեկամ-ընկերը կը
սպաննէ՝ անոր ունեցած դրամները ձեռք
անցընելու համար և կը փախչի նախ թուր-
քիա, անկէ կ'անցնի Պուչկարիա և հոն
ամերիկեան դազանի ոստիկանութեան ա-
ջակցութեամբ կը ձերբակալուի և կը վտ-
խադրուի Սմերիկա՝ դատուելու համար : 17

Սմերիկահայերու մէջ, կեղտոտ լար-
քերու ուրիշ մէկ պատկերը երեւան բե-

րած է հայ-իզական սեռը, որուն «ընածին քարոյականը» կարգ մը հայերու համար առասպելական դարձած էր: Ամերիկահայ կինը շատ շատերը հիասթափեցուց այդ առասպելապատում բարոյականի տեսակէտէն:

Երբ հայ կինը կամ աղջիկը ոտք դրաւ Նոր-Ալիսարիի սեռին վրայ՝ իմացաւ որ Ամերիկայի մէջ «կիններն ալ մարդ են», և շատ անգամ անոնց իրաւունքը օրէնքին առջեւ աւելի կը պաշտպանուի՝ քան այրերունը (թէեւ առաջինները տակաւին քուէարկելու իրաւունքը ձեռք բերած չըլլան): մէկ խօսքով կինները այնտեղ լոկ հաճոյքի առարկայ կամ բեռնակիր դրաստներ չեն, ինչպէս են շատ մը յետամնաց երկիրներու մէջ, և ամէն մարդ զիրենք «Լէյտի» կը կոչէ ու կը յարգէ:

Հայ միամիտ կինը ասիական իսաւարէն մէկ ոստումով ինքզինք Ալիանտեանի միւս ասիին վրայ զանկողով՝ չէր կրնար գնահատել ճշդիւ իրեն ներկայացող ընկերային նորանոր պայմանները և իր դիրքին բարձրացումով չլացած՝ մոռցաւ ինքզինքը և ինկաւ ծայրայեղութիւններու մէջ: Երէկուան գաւառի իր անճոռնի և խեղճ ու

կրակ քուրջները մէկգի դրած՝ երբ հայ կինը կը հագնի եւրոպական ղզիստը և կը սկսի զլիսարկ կրել, այլ եւս ան շատ դժուարանաճ է. շատ դիւրաւ չենթարկուիր իր ամուսնի ճաշակին. զլիսարկին ամենաթօնկը և վերջին նորածեւութեան օրինակը կը պահանջէ:

Օր մը, երբ կնոջ մէկը իր ամուսինէն նմանօրինակ պահանջ մը կ'ընէ և երբ խեղճ գործաւոր-ամուսինը այդ պահանջին գոհացումը անհամաձայն գտնելով իր պիւտձէին՝ ժխտական պատասխան մը կուտայ, կինը սինիքօրէն կը յայտարարէ:

— Եթէ դուն չես առնիր, ես զայն առնելու միջոցը գիտեմ...: Եւ, իրաւամբ, երբ կին մը ուղէ, կրնայ հասնիլ իր նպատակին...:

Հայ կիներու ամուսնալուծումի երեւոյթը Ամերիկայի մէջ, տեսակ մը համաճարակ դարձած էր ժամանակ մը: Հայ աղջիկը երբ կ'ամուսնանայ, գիտէ, կամ, իրեն ներշնչած են թէ՛ ինք Ամերիկայի մէջ rara avis — հազուադիւր թոշուն մըն է, ուստի իր պէտքերը պահանջի ձեւով մը կը ներկայացնէ իր ամուսնոյն, որ հէզ գործաւոր մըն է և օրական 10 տաժա-

նակիր ժամեր աշխատելով է որ կը հայ-
թայթէ իր և իր ընտանիքին ապրուստը և
որ սակայն պէտք է լիապէս գոհացում
տայ իր կնոջ պահանջներուն, եթէ՛ կզա-
կան պատուախնայութեամբ մը՝ չուզեր դէմ
առ դէմ կանգնիլ ամուսնալուծութեան մը
սպառնալիքին, որ կրնայ չուտով իրակա-
նութեան փոխուիլ...

Կնոջական իրաւունքներու և ազա-
տագրումի այս խնդարթիւրուած ըմբռնու-
մին հետեւանքով՝ ամերիկահայ ընտանիք-
ներու մէջ սովորական եղած են անհամա-
ձայնութիւններ և խռովութիւններ, ո-
րոնք վերջ կը դառնն ամուսնալուծումնե-
րով և ամերիկեան գատարօնները շատ
անզամներ առիթ ունեցած են Ամերիկա-
հայերու ներքին կեանքի պատմութիւն-
ները արձանագրելու և անոնց անհամա-
ձայնութեան պատճառները քննելու հար-
ցերով: (*) 18

Ամերիկահայ ընտանիքի ներքին վա-

(*) Պատահած են աներկիւնայ կիկեր, որոնք դա-
սարաններու առջեւ այնպիսի անկասկած յայտարար-
ութիւններ քրած են, որ դաստարակերը ասիպուած
են սաստի խօսող սիկիւնը՝ որ լու: Այդ յայտարարու-
թիւնները կարելի չի արձանագրել... Ա. Ի.

տասերումի մէկ գլխաւոր պատճառն ալ
դրամական միջոցներով կամ ալ ազդակ-
ներու զօրութեամբը անհամապատասխան
ամուսնութիւններ կնքելին է: Հարսնցուն
զրեթէ միշտ երկրէն կուգայ, ապապրան-
իւլ...: Երկու կողմէն իրար չեն տեսած.
լուսանկարներով իրարու կը ծանօթանան:
Շատ անգամ աղջիկը որբուհի մըն է որ՝
ամուսին մը գտած ըլլալուն համար յանձն
կ'առնէ երթալ մինչեւ Ամերիկա, ուր իրեն
կը սպասէ իր փեսացուն, որ իրեն ճամբու
ծախքն ալ հողացած է: Հարսնցուն կը
Ամերիկա տք կը գնէ, ահա զինքը կը
գիտաւորէ մէկը, որ կը յայտարարէ իր փե-
սացուն ըլլալը: Աղջիկը այդ նորեկին ի
տես՝ շանթահար կ'ըլլայ: Իրեն զրկուած
լուսանկարը կը ներկայացնէր առողջ երի-
տասարդ մը, մինչ իրեն ներկայացողը
տարիքոտ և քայքայուած կազմով մէկն
է: Աղջիկը կը մտածէ որ ինք չի կրնար
ալ եւս ետ դառնալ. միջոցներ չունի, և
եթէ արթուն և յանդուզն աղջիկ մըն է,
խելոյն և եթ կը մեղծէ ամուսնանալ զինք
խարոզ փեսացուին հետ, և այդ պարտա-
գալին կը զսնուի աւելի յարմար երիտա-
սարդ մը, որ յանձն կ'առնէ ամուսնանալ

իրեն հետ : Այս տեսակ դէպքեր մէկէ աւելի անդամներ պատահած են :

Իսկ երբ հարսնցուն խեղճ ու վախկոտ նկարագիր մը ունի, կը խոնարհի իր «ճակատագիրին» առջեւ և կ'ամուսնանայ . . . : Ամուսնութենէն քանի մը ամիս վերջը, սակայն, կինը կը սխի դժգոհութեան նշաններ ցոյց տալ : Ուրիշ հայ կիներ անո՛ր ալ աչքերը բացած են . . . : Ինքը տակաւին երիտասարդ ու գեղեցիկ, ինչպէ՞ս կրցած էր հանդուրժել ամուսնութիւն կնքելու մէկու մը հետ որ իրմէ տարիքոտ, ուժասպառ և ամէն կերպով անյարմար էր իրեն : Մինչդեռ ինքը կրնար շնորհքով երիտասարդի մը հետ ամուսնանալ . . . : Այս խորհուրդները իրեն կը հասնին աջէն ու ձախէն և, օրին մէկը, ամուսնալուծումի անունը իմանալուն պէս՝ ինքզինքը դատարանին առջեւ կը գտնէ և այդ պոթիւ իրեն համար օգնականներ ու թարգմաններ ալ պակաս չեն ըլլար :

Ամերիկա հարսնցու աղջիկներ փոխադրելու գործով զբաղող հայեր շատ կան, բայց անոնց մէջ անուանի է Պօսթընի մօտերը բնակող Օրտուցի մը, որուն տունը միշտ պատրաստ կը գտնուին 5—6 Օր-

տուցի աղջիկներ, որոնք ամուսնանալու համար կը սպասեն իրենց փեսացուն, որ օրին մէկը պիտի գայ և իրենք պիտի բախտաւորուին . . . : Պիտի բախտաւորուի մանաւանդ աղջկան առեւտուրը կատարող տնտար Օրտուցին, որ իւրաքանչիւր աղջկան ամուսնութեան պարագային՝ փեսացուն կը ստանայ, ո՛չ միայն օրիորդին՝ իր սան մէջ ապրած օրերուն համար եղած լիակատար ծախքը, այլ նաեւ կրորիկ գումար մը իրրեւ միջնորդչէք . . . : ¹⁹

Զ.

ԱՄԵՐԻԿԱՍԹԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ-ՉՈԳԵԱՆ ՎԻՃԱԿ

Եթէ ուզենք Ամերիկահայերու ընկերային-հոգեկան աշխարհը իր իսկական առումովը ըմբռնել, հարկադրուած պիտի ըլլանք ըսելու թէ՛ ամերիկահայ կեանքին մէջ այդպիսի բան գոյութիւն չունի : Ամերիկահայերը կ'ապրին կեանք մը, որ իր միօրինակութեամբը և աշխատանքի տաժանելիութեամբը դժոխք մըն է բոլոր անոնց համար, որոնք գիտեն ու կը ղգան թէ՛ իրենք ծնած չեն միայն զբառախնամ աշխատելու, այլ աշխատանքը ապրելու

միջոց մը բլլալով՝ անկէ դուրս կեանքը
ուրիշ նպատակ և ուրիշ ձգտումներ ալ
պէտք է ունենայ, և արդարեւ ունի ուրիշ
երկիրներու մէջ:

Ամերիկահայոց մէջ եթէ չկայ այդ աշ-
խատանքէն դուրս ելող մասուր-հոգեկան
աշխարհը, կան, զայն ստեղծելու կոչուած
երեսօթները, որոնց վրայ կարծէ կանգ
առնել իրենց ներկայացուցած կարևորու-
թեան համաձայն:

Հայ եկեղեցիները ընդունելով դեռ շա-
տաւրու հոգեկան աշխարհը կազմող դար-
ձօններէն մէկը, նախ խօսինք անոր կա-
տարած դերին մասին:

Եկեղեցի. — Իբրև Հայ Եկեղեցի, Ա-
մերիկայի մէջ գոյութիւն ունին Լուսա-
ւորչական և բողոքական եկեղեցիներ՝ իր-
րև կազմակերպութիւն. կաթողիկ-Հայերը
ցանցաւ թիւ մը կազմելով՝ չունին մաս-
նաւոր եկեղեցի: Լուսաւորչական Հայերը՝
իբրև սեփական եկեղեցիի շէնք՝ երկու
հաս ունին. հաս մը Թրոյի մէջ, հաս մըն
ալ՝ Ուոթըր, ուրտեղ է հասը Ամերիկայի
լուսաւորչական-հայերու Առաջնորդարանը:
Ուրիշ հայաշատ քաղաքներու մէջ ալ հա-
ւատացեալներ երբեմն ջանքեր կ'ընեն մաս-

նաւոր եկեղեցիի շէնք մը ունենալու: Ընդ-
հանրապէս Ամերիկահայերը իրենց գաղ-
թափայրին մէջ ունին վարձուած ազգային
տրան մը, ուր կը կատարեն իրենց կի-
րալիօրեայ եկեղեցական սրարարութիւնը,
որուն, բաց ի տօն օրերէ, հազիւ թէ հինգ
հաս ծերունի ներկայ կը գտնուի: ²⁰

Բալիփօրնիոյ մէջ բողոքական-հայերը
մեծամասնութիւն կը կազմեն և ունին ի-
րենց սեփական եկեղեցին, բայց պատա-
հած է շատ անգամ որ ճանչանաւէր պատ-
ուելիներ, միեւնոյն կրօնական համայնքին
պատիւանելով հանդերձ՝ անձնական հաշի-
ներէ դրդուած՝ համայնքը երկուքի բաժ-
նած են, իւրաքանչիւրը իր առանձին հօռը
ունենալու համար...:

Ընդհանուր տեսակէտով, ո՛չ Լուսա-
ւորչական, ո՛չ ալ Բողոքական Եկեղեցին
կրցած են ո՛ր և է ամերիկան ազդեցութիւն
կամ հրատուրջ ունենալ Ամերիկահայուն հա-
մար, այդ ազդեցութիւնը արդէն երթա-
լով նուազերու վրայ է: Այդ ուժացումը
տեղի կ'ունենայ մասամբ երիտասարդու-
թեան ազատախոսական շարժումէն, մա-
սամբ ալ կղերական դատակարողին շահա-
մուտիւթեան և սպիկարութեան հետեւան-
քով: ²¹

Ամերիկահայերու ընկերային-հոգեկան աշխարհի մէկ կարեւորագոյն մասը կը կազմեն նաեւ ԿՈՒՍՍԿՅՍՍԿԱՆ-ՀՐԱՊԱՐԱ-ԿԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐԸ, որոնց վրայ կը խօսինք:

Է.

ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅԵՐՈՒ ԱԶԳԱՅԻՆ-ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵԱՐ-ԺՈՒՄԸ. — ՅԵՂԱՓՈՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ

Դ Ե Ր Ը

Խուժք մը Հայեր, առաջին անգամն ըլլալով, ինքնաբերաբար կը կազմեն «Հայկական-Միութիւն» մը (*), առանց ո՛ր և է ծրագրի և կանխորոշ նպատակի, այլ պարզ տարերային մղումով:

Հնչակեան կուսակցութիւնը, որ, 1895—96ի ղեկընդունելէ, և կը բաւականաբար կոնտոնի մէջ կեդրոն մը պահելով, անմիջապէս մարդիկ կը զրկէ Ամերիկա և, օգտուելով Ամերիկահայերու մէջ արդէն

(*) Այս «Միութիւնը» Տօքթ. Ս. Մ. Գաբրիէլեանի խմբագրութեամբ կը հրատարակէր 1896ին Հայք անունով շաբաթաթերթ մը, որ կարճատեւ կեանք մը կ'ունենայ: Ա. Ի.

ծայր տուած յեղափոխականութեան արամադրութիւններէն, Ամերիկայի մէջ կը չիմնէ Հնչակեան կուսակցութեան մասնաճիւղեր: Ամերիկահայերը՝ իրենց վաղուց ծանօթ «Հնչակեան» անունը լսելուն պէս՝ առանց այլեւայլի կը յարին անոր և Հայկական Միութիւնը վերջ կը գտնէ:

Մինչ մէկ կողմէն Ամերիկայի մէջ յեղափոխական պրօպականտը առաջ կը մղուի, միւս կողմէն Հնչակեան կեդրոնին մէջ պառակտումը կը սկսի և մայր կուսակցութիւնը 1897ին երկուքի կը բաժնուի(*) — Հին-Հնչակեանութեան և Վերակազմեալ Հնչակեանութեան — այդ պառակտումը արձագանք գտնելով Ամերիկայի մէջ՝ ա՛յնտեղ ալ երկու կուսակցութիւն երեւան կուգան՝ Վերակազմեալները մեծամասնութիւն կազմելով:

×

Հնչակեանութեան Ամերիկայի մէջ հաստատուելէն քանի մը տարի ետք մի-

(*) Ամերիկայի մէջ արդէն պզտիկ պառակտումներ տեղի ունեցած էին, բայց բաժնուող անհատները փոքրաթիւ ըլլալով՝ չեն փորձած մտնաւոր խմբակ մը կազմել: Ա. Ի.

այն, 1896 թն, Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը մուտք կը գործէ այնտեղ եւ Դաշնակցական գործիչներ շատ մեծ ճիգերով Նիւ-Յօրքի մէջ կը հիմնեն Հայրենիք շաբաթաթերթը և կը սկսին իրենք ալ մզկ իրենց պրօպականսը:

Դաշնակցականներու մուտքը Ամերիկա՝ շատ հաճելի չի թուիր Հնչակեաններուն, ուստի անոնց դէմ կը սկսին սխտէմաթիք ու կատաղի հալածանք մը՝ որ իր ստացած ուղղութեամբ սեւ էջ մը պիտի մնայ ամերիկահայ տարեգրութիւններուն մէջ: Հրատարակային ժողովները կը դառնան կռիւի, աղմուկի եւ խաղբութիւններու թատերաբեմ՝ իրարու պրօպականս խանգարելու համար: Գրեթէ միշտ ներկայ է ամերիկեան օստրիկանութիւնը կամ հոն են իր ծպտուալ պաշտօնեաներէն ոմանք:

Հնչակեանութիւնը Նիւ-Յօրքի մէջ կը փութայ հիմնել իր օրկանը, Երիտասարդ Հայաստանը, որ շատ մեծ դճողութիւններով կը հրատարակուի: Վերակազմիաները, բնականաբար, կ'ուզեն իրենցը ունենայ և Պօսթընի մէջ կը հրատարակեն Չայն Հայրենեացը: Կուսակցական ատե-

լութիւնը հրապարակային ժողովներէն կ'անցնի մամուլին, որուն էջերը այլ եւս չի են փոխադարձ թշնամանքով, անուանարկութիւններով և անձերու կամ զործիչներու շուրջ դարձող վարկարեկիչ ամբաստանութիւններով: Ստեղծութիւնը այդ տեղ բոլորովին կոյր է, և չի խնայեր մէջ մէկ սրբութեւն՝ կանգ չառնելով նոյն իսկ երբեմն ընտանեկան յարկերու առջեւ: 21

Դաշնակցութիւնը, հակառակ երկու կուսակցութիւններու հալածանքին՝ երթալով կը ծաւալի և բուսական համակրութիւն կը գտնէ, և իր օրգանը Պօսթըն փոխադրելով կը սկսի անտիճանաբար մեծցնել անոր ծաւալը:

Կուսակցական սրայբարի այդ ետուզեոի շրջանին, 903 թուականին էր՝ կարծեմ որ Հնչակեան երկու հատուածները կը փորձեն այն դժբախտ «միութիւնը», որ կերպով մը գիրար հորը ձգելու դառ մը բլլալով՝ եզրայրաստանութիւններով և արիւնով կը վերջանայ... 22

Այդ պառակտումէն ետք՝ երեք կուսակցութիւններն ալ, Հին Հնչակեանութիւն, Դաշնակցութիւն և Վերակազմաբ կամ Նոր Հնչակեանութիւն, կը շարունա-

կեն իրենց պրօպականտը՝ իւրաքանչիւրը ջանալով կարելի եղածին չափ մեծ տեղ մը գրաւել ժողովուրդի ծոցին մէջ :

Հնչակեանութեան այդ երկրորդ պառակտումը կամ, աւելի ճիշդ է ըսել, կեղծ-միութեան խղումը սկզբունքներու, տաքտիքներու, ևն ի տարբերութիւններով կը բացատրուէր ժողովուրդին, որ կը յարէր այս կամ այն կողմին՝ նայելով թէ՛ ո՞ր մէկին փաստերը կամ բռնելիք գործերակերպը իրեն նպատակայարմար կը թուէն : Այդ չըջանին, բեմերէն և մամուլով, շարունակ յեղափոխութեան ի նպաստ պրօպականտ մղելով, իւրաքանչիւր կուսակցութիւն կը ջանայ իր հակառակորդը վարկաբեկել քննադատելով, ո՛չ թէ անոր ծրագրին ու սկզբունքները, այլ անոր գործիչներուն անձը, պրօպականտին ձեւը ևն : Վերակազմալուծիւնը կը քննադատէ Հին Հնչակեանութիւնը, վերջինս կը քննադատէ Վերակազմալուծիւնը, երկուքը միասին կը քննադատեն Դաշնակցութիւնը, որ, ո՛չ միայն չէր ուզած իրենց միութեան կոչին արձագանդ տալ, այլ նաև իր տեղական օրգանով բացի ի բաց կեղծ անուանած էր այդ միութիւնը :

Այսպէսով՝ քաղաքական կուսակցութիւններու մէջ մտնող Հայ երիտասարդը կը սորվի ժողով մը վարելու կերպը, ընտրութեան եղանակները և՛ ի հարկին՝ քանի մը հոգի իրարու քով գալով՝ կարող կ'ըլլան քանի մը յօդուածէ բաղկացած կանոնագիր մը մշակել :

×

Այսպէս, մինչ մէկ կողմէն ամերիկահայ երիտասարդութիւնը կը մղուի դէպ ի հասարակական գործունէութիւն, միւս կողմէն՝ Վերակազմեալ Հնչակեանութեան պետերը անխտիր, իրենց կեդրոններու խորհրդաւորութեանը մէջ նոր պառակտումներու սերմը կը յանեն : Անքօնթօլ պետերու անհաշիւ մտնումները, Վերակազմալուծիւնը կը նետեն մասնկալութեան դուռը. որմէ խուսափելու և կուսակցութեան հմայքը վրկելու համար՝ ներքին որոշումներով՝

Նիւ Եօթթի մէջ տէրօրի կ'ենթարկեն մեծամարուստ Թավշանեանը, իրմէ պահանջուած գումարը չվճարելուն համար :

Այս դէպքերէն քանի մը ամիս առաջ՝ Վերակազմալուծիւնը երկուքի կը բաժ-

նուի. երկու կողմերէն իւրաքանչիւրը միւս կողմը արտաքսուած կը յայտարարէ: Ա՛յն մասը, ճիշտ ա՛յն օրերուն որ իբրև զեղծարար կ'ամբաստանէր միւսը, քանի մը ընկերներու առաջնորդութեամբ յարձակում գործելով Ձայն Հայրենեացի սպարանին վրայ՝ կը փորձէ տիրանալ սպարանական գոյքերուն: Կառավարութիւնը կը միջամտէ և դատաւարութիւնը տեղի ունենայով՝ դատը ի նպաստ Հին Հատուածին կը վճռուի: Նոր-Վերակազմեալները նոր զոհողութիւններով և փոխառութիւններով կը հիմնեն Ազգ անունով շաքաթաթերթ մը, անով իրենց գոյութիւնը ցուցնելու համար:

Նոր-Վերակազմեալութիւնը (*) կ'ամբաստանէ երէկի իր ընկերները իբրև «զեղծարարներ և բանուորներու դրամով հաւաքուած 50,000 տղարի գումարը հաճոյքի վայրերու մէջ մխտոյններ»: Իրողութիւնը այն էր սակայն, որ, աւելի կամ

(*) Այժմեան « Սահմանադիր - Ռամկավար » կուսակցութիւնը նախկին Նոր-Վերակազմեալութեան այն դժգոհ մասն է, որ օսմ. Սահմանադրութեան վերահաստատումէն վերջ իր գործունէութեան գլխաւոր կեդրոնը Թրքահայ միջավայրը ըրած է:

Ա. Ի.

պակաս չափով երկու կողմի պէտեռն ալ այդ աւարէն իրենց բաժինը ստացած էին, խաբուողները միամիտ հետեւորդներն էին...:

Այդ նոր պառակտումէն առաջ Ամերիկայի մէջ կուսակցական ատելութիւնները արդէն բաւական մեղմացած էին և պիւս հրապարակային ժողովները տեղի կ'ունենային նօրմալ վիճակի մէջ, Պառակտումին հետեւող Թավչանճեանի սպանութիւնը կը վարկաբեկէր օտարներուն առջև Ամերիկահայերու անունը և մասնաւորապէս Հնչակեանութիւնը, որ այնուհետև, ամերիկեան թերթերը կը յիշեն իբրև հումանիշ «black-mail»ի, կամ ուրիշ աւազակային ընկերութիւններու...: Վերակազմեալութեան պառակտումը Հայերու աչքին կը վարկաբեկէ Հայ յեղափոխութեան անունը...:

Հակառակ բոլոր այս պառակտումներուն, տիրող ատելութեան, անուանարկութեան և յեղափոխութիւնը վարկաբեկելու համար՝ կարգ մը կուսակցապետներու կողմէ եղած ճիգերուն — Ամերիկահայը կը մնայ միշտ յեղափոխութեան կուսակից:

Ամերիկահայ կուսակցութիւնները իրենց շատ մը առաւելութիւններէն զատ՝ նաեւ բարոյականի տեսակ մը գրահ եղած են ամերիկահայ երիտասարդութեան համար, որ ամէն քայլափոխի կրնար անկումի եւ վատասերումի ճամբուն մէջ իյնալ: Կուսակցական մը բարոյապէս միշտ բարձր անհատ մը նկատուած է հասարակութենէն, եւ եթէ դիպուածով անբարոյական ընթացքի մը հետեւի, ամբողջ հասարակութիւնը կը քըննադատէ եւ կը դատապարտէ զայն: Եթէ ընդհակառակը, ոչ-կուսակցական է անբարոյիկ ճամբու մը մէջ գտնուողը, անմիջապէս կը չքմեղեն զայն:

— « Ան չէզոք է » . . . : 23

×

Եթէ մէկ կողմէն յեղափոխական կուսակցութիւնները, Ամերիկայի մէջ ջանադիր կ'ըլլան կազմակերպել բանուորութիւնը ազգային հողի վրայ, հսկել անոր բարոյականի պահպանումին եւ վառ պահել իր մէջ ազգին ու հայրենիքին սէրը, — միւս կողմէն բոլորովին երեսի վրայ կը թողուն ամերիկահայ սնտեսական շահե-

րուն պաշտպանութեւնը եւ անոր ընկերային լուրջ դաստիարակութիւնը: Յեղափոխական կուսակցութիւնները, մինչեւ վերջին տարիներս, ջանացած են միայն զգացումով եւ ազգային դաստիարակութիւնով գոհանալ, ինչ որ չափազանց միակողմանի եւ կասկածելի յաջողութիւններ կրնայ խոստանալ ո՛ր է է քաղաքական, մանաւանդ ընկերվարական կուսակցութեան:

Հնչակեանութիւնը ո՛չ միայն անկարող՝ այլեւ չափազանց չօլխնիսթ դեկալարներ ունենալով Ամերիկայի մէջ՝ բնականաբար չէր կրնար ամերիկահայ բանուորին բանաւոր դաստիարակութիւն մը տալ. վերակազմեալութիւնն ալ, պէտք է ըսել թէ այս մասին չէ կրցած որ եւ է դործունէութիւն եւ արդիւնք ցոյց տալ, քանի որ մանաւանդ ուղղակի բանուոր դասակարգի դաստիարակութեան եւ շահերուն պաշտպանութեան յատուկ որոշ առաջադրութիւններ չէ ունեցած: Նոյնը կարելի է ըսել նաեւ Սահմանադրական-Ռամկավար կուսակցութեան համար: Գալով Գաշնակցութեան, որ իր ծրագրին մէջ ունի ամերիկահայ բանուորութիւնը քաղաքականապէս դաստիարակելու լուրջ գործը, կա-

տարեց այդ պարտականութիւնը. ո՛չ, Տարիներու ունակութենէն կարելի չէ մէկէն ազատել, մարդիկ որ տարիներ շարունակ զգացումով առաջնորդուած էին, չկրցան կամ չուզեցին բմբռնել պայմանները այն միջավայրին, ուր ապրելու կոչուած էր նաև ամերիկահայ բանուորութիւնը: Եւ այսպէս Ամերիկահայը իր անտեսական ծանր պայքարին մէջ բոլորովին մինակ մնալով՝ շատ անդամներ կը ստիպուի ո՛չ միայն պարտուել՝ անկազմակերպ ըլլալուն, այլ երեւան կը բերէ արեւելքցիի յատուկ շատ մը ստորին ընազդներ, — կաշառատուութիւն, գործադուլ աւրելներ և՛ աշխատանք գտնելու համար՝ յանձն կ'առնէ քծնիկ, իր չսիրած մարդուն (գործարանի իր շէֆին) եկեղեցին երթալ յաճախ, կրօնասէր կեդծիկ, ևն. : 24

Մենք իր բոլոր աղտոտութիւններով միասին, դատապարտելի չենք գտնիր ամերիկահայ բանուորութիւնը, որուն ամէնէն մեծ յանցանքը իր տգիտութիւնն է: Ամէն անգամ որ Ամերիկացի բանուորը՝ իր մէկ իրաւունքը պաշտպանելու համար՝ գործադուլ կը հռչակէ, այդ գործադուլը խանգարող առաջին «հերոսները» Հայերը

կը հանդիսանան և տակաւին մասամբ՝ մինչև այսօր, և այդ տխուր երեւոյթին հանդէպ ամերիկահայ մամուլը ո՛չ միայն վերջով մոռնալի ո՛ր և է ճիշտ չարձակէր, այլ շատ անգամներ անուղղակի խրախուսիչը կ'ըլլայ այդ ուղղութեան՝ իբրև միակ ճամբան (?) գործ ձեռք բերելու... : 25

Ամերիկայի մէջ եղած են և կան դեռ նոյն իսկ «մտաւորական» անհասներ, որոնք հրապարակով գործադուլ աւրելու իրաւունքը կը պաշտպանեն... սկզբունքով, և այդ բանը կ'ընեն հրապարակային վիճարանական ժողովներ սարքելով և անգիտակից բանուորին քիֆն տակ կը դատապարան բանուորին անտեսական չափերը պաշտպանելու կոչուած ամենազլխաւոր գէնքը — Գործադուլը:

Վերջին մէկ երկու տարիները, սակայն, երբ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը պաշտօնապէս վաւերացուց իր ընկերակցական ծրագիրը, Դաշնակցութեան տեղական մամուլը, ինչպէս նաև պրօպականտի ժողովները սկսած են ուշադրութիւն դարձնել բանուորի կացութեան վրայ, բայց տակաւին այդ ուղղութեամբ ձեռք առնուած միջոցները լուրջ ջանքեր չեն ցոյց տար:

Ը.

ԱՄԵՐԻԿԱՅՅ ՄԱՍՈՒԼԵ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Երբ տակաւին հայ յեղափոխական կուսակցութիւնները մուտք չէին գործած Սմերիկա, այլ և այլ հայեր, անհատաբար, փորձած են թերթի նմանող, խմորատիպ բաներ հրատարակել և տարածել՝ այդ թերթին խմբագրութեան գտնուած քաղաքը և անոր շրջականները:

Այդ խմորատիպները ընդհանրապէս կը գրադին գաղութներու տեղական՝ ներքին կեանքին մէջ պատահած իրադարձութիւնները և ամերիկեան մամուլէն քաղուած լուրեր արձանագրելով, և երբեմն ալ դադութիւն կամ անոր մէկ անհատին աչքառութիւնները ձաղկելով: Այդ կարգի թերթերուն մէջ կը յիշուի Ուսթը քաղաքը հրատարակուած «Այֆ»ը, որ իրաւամբ իր ձևախին վրայ կը կրէր գծագրուած աչք մը՝ կարծես անցուղարձերը տեսնելու համար:

Ժամանակ մը վերջը տպագրուած թերթի մը պահանջը զգալի կ'ըլլայ ամէն կողմէ: Նիւ Եօքք հիմնուած «Հայկական Միութիւնը» կը հրատարակէ Հայֆը, որ իր գրա-

բարխանն լեզուին պատճառով շատ մատչելի չըլլար՝ մօտաւորապէս ոչ-բարձր մակարդակի վրայ դանուող ամերիկահասութեան: Հայկական Միութեան վերջանալով՝ կը դադրի նաև Հայֆի հրատարակումը՝ անկէ ետք, կարճատև կեանքով, լոյս տեսած են Տիգրիս և ուրիշ հայկական զետեբու անունով թերթեր. բոլորն ալ վաղանցուկ և անդեկ բաներ:

Հայրենիք. — Հ. Յ. Դաշակցութիւնը երբ կը սկսի իր կոմիտէները ունենայ հայ գաղութներուն մէջ, անոնց պահանջին արայ՝ կը հիմնուի Հայրենիքը, որ մինչև այսօր կը շարունակէ իր գոյութիւնը:

Յրիսասարդ-Հայաստան. — Հնչակեաններու ամերիկեան օրգանն է, կը հրատարակուէր հանդէսի ձևով, թէև կարելի չըլլար իրեն յաջողիլ մեծ համակրանք և հետեւաբար ծաւայ գտնելու հասարակութեան մէջ: Երիսասարդ Հայաստանը նիւթապէս ամէնէն անախաճեկի վիճակի մէջ կը դանուի՝ շատ անգամ իր գրաշարներուն շարաթականը չի կարենալ վճարելու աստիճան:

Չայն Հայրենեաց. — Վերակազմալուծեան Ամերիկայի օրգանն էր, զոր կը

խմբագրէր Ս. Պարթեւեան երբ դեռ պառակտած չէր այդ կուսակցութիւնը: 26 Ս. Պարթեւեան թէեւ տաղանդաւոր գրագէտ, չի կրնար ըմբռնել սակայն մտաւոր աստիճանը ա՛յն միջավայրին, ուր գրելու և բան մը հասկցնելու համար տարած էին զինքը: Իր խմբագրականները, խրթին և գրական մանուածաբատ դարձուածքներով լի, բոլորովին անհասկնալի մնայու գատապարտուած էին, երբ անոնք քիչ թէ շատ զարդացած անձերու համար անգամ դժուարըմբռնելի էին: Օրուան հարցերու չուրջ իր՝ մէկ շաբաթէն միւս շաբաթը՝ գրած հակասութիւններու մասին չենք խօսիր՝ ընդունելով անոնք իր սանթիմանութալ և յեղյեղուկ նկարագրին իբրեւ արտայայտութիւն:

«Հայրենիք»էն ետք, «Չայն Հայրենեաց»ն է ծաւալ գտնող թերթը՝ շնորհիւ կուսակցական ջանքերու: Իր պիւտձէին քայք միշտ կուսակցութեան նպաստներով կը գոցուէր: Վերակազմաւորութեան պառակտումէն ետք՝ ժամանակ մը եւս Պօսթըն հրատարակուելով՝ Սահմանադրութեան հռչակումէն վերջ Պպիս կը փոխադրուի:

Ազգ. — Վերակազմուալ Հնչակեանութեան պառակտումին ծնունդն է այս թերթը, զոր կը խմբագրէր նոյնպէս Պարթեւեան և մինչեւ Ամերիկա մնացած օրը այդ թերթը կը ծառայէր զիրենք արտաքսող Արզուեան խմբակին հետ ունեցած հաշիւները մաքրելու: Պարթեւեանի հուանայէն ետք՝ թերթին խմբագիր՝ կ'ըլլայ վարձկան սողեկ մը, որ կը սկսի հոն՝ ըստ կուսակցութեան թելադրութիւններուն՝ անմիտ ու անկապ բաներ մը գրել: Ազգը իր գոյութիւնը հազիւ կը պահէ՝ անոր յատկացուած նպաստներով:

Հայրենիք, Երիտասարդ Հայաստան, Չայն Հայն Հայրենեաց և Ազգ կը կազմին ամերիկահայ կուսակցական մամուլը: Այս բոլոր թերթերն ալ, աւելի կամ նուազ չափով, երբեմն զո՛ն երթալով կուսակցական նկատումներու՝ իրենց էջերուն մէջ տեղ առած են այնպիսի յօդուածներու, որոնք ո՛չ մէկ գրական կամ ուրիշ արժանիք կը ներկայացնեն, պարզապէս զոհացնելու համար յօդուածադէրը, որ թերեւս «ընկեր» մըն է կամ թերթին բաժանորդ մը և հետեւապէս՝ զայն վերաւորելը՝ կրնար վնասարեք ըլլալ թերթին: Այս կարգի ճղճիմ

նկատումներ երբեմն շեղեցուցած են ամերիկահայ կուսակցական մամուլը, որուն նախատակը պիտի ըլլար միամիայն արդարութեան, և ժողովուրդի գերագոյն շահուն ծառայել:

×

Կոչնակ. — Ամերիկահայ Բողոքական հասարակութեան զգացումներուն և ճշգտումներուն թարգմանը եզոզ օրգանն է այս, զոր կը խմբագրէ Պատուելի Պէննէ-կան, իր կտորիկ շաբաթականը ստանալով բողոքական հայէ մը, որ կը հոգայ նոյնպէս թերթին միւս խմբագիրներուն և բոլոր տպարանական ու գրաշարական ծախքերը: «Կոչնակ» նիւթապէս ապահովուած ըլլալով քանի մը խօսք ըսենք իր ուղղութեան և կատարած գերի մասին: «Կոչնակ»ի ուղղութիւնը պատուելիական է. կը ծառայէ պաշտօնանկու այն բոլորը որոնք թագ կը կրեն կամ վեղար, ինչ ալ որ ըլլան, գովաբանելու հարուստները, և մանաւանդ ճիգ չինայել «Տիրոջ» հօտը՝ Բողոքականութիւնը աւելցնելու: Իր ամբողջ հոգիով կ'ատէ յեղափոխութիւնը և կը գայրանայ ընկերվարութեան դէմ: Կոչ-

նակ անկարող եղած է ցարդ, հակառակ շատ երիտասարդներու ճիշդար դրկուելուն, մեծ ծաւալ և համակրանք գտնել: Նոյն խակ բողոքական-հայ երիտասարդութեան մէջ, որովհետեւ անիկա հոն չի գտներ իր կիանքին ու ձգտումներուն համապատասխան գաղափարներ:

Լոյս. — Իր սկզբնական ամիսներուն մէջ, գիտական եղած է այս ամսաթերթը, զոր կը խմբագրէր Մ. Մինասեան և ամերիկահայ երիտասարդութեան մէջ կը տարածէր մաթերիալիսթական փիլիսոփայութեան գաղափարները: «Լոյս», մաթերիալիզմէն վեր բնագանցական շրջան մըն ալ ունեցած է: Այս «Լոյս»ը մինչև Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումը, շատ մը բեկբեկումներէ անցած է:

Մ. Թիւ. — Ամերիկահայերու մէջ գրականութիւն ընել առաջադրած կիսամսայ հանդէս մըն էր, զոր կը խմբագրէր Արշակ Տէր Մահոտեսեան: Ընդհատաբար երկու տարի կը խմբագրէ գայն, բայց հակառակ զուտ գրական հանդէս մը ընելու իր խտտումներուն, անկարող կ'ըլլայ իր գերին մէջ պահելու և աւելի կուսակցական հաշիւներ մաքրելու գործիք մը կ'ընէ գայն,

մերթ ծառայելով Վերակազմապալման ուրիշ կուսակցութիւններու և անհատներու դէմ, մերթ ալ իր երբեմնի ընկերներուն դէմ: Վերակազմապալման պառակտումէն ետք՝ կը սկսի վերահրատարակել և պայքարիլ Ս. Պարթեւեանի փութիին դէմ՝ ինք անցնելով Արզուեանի կողմը: Ընդհանրապէս, Ս. Տէր Մովսէսեան զուրկ լլլալով հանրային գործիչի մը անհրաժեշտ հաստատուն նկարագրիչն, կուսակցական կեանքը մահացու կ'ըլլայ իր գրական յարմարութիւններուն համար, և ան չի կրնար գրականապէս ծառայել ո՛չ յեղափոխական դադափարին, ո՛չ ալ գրականութեան:

Արաբս. — Սմերթիկահայերու երբեմնի առաջնորդ Սարաճեան արքեպիսկոպոսի դադափարներուն թարգմանը ըլլալու կողմէն ամսագիրը մըն էր, որ կը հրատարակուէր ամերթիկահայ հարուստներէ ստացուած գումարներով և խմբագրութեամբ Չորթանեանի, որ կը ստորագրէր Յակոբեան, Վ. Շահէնի և ուրիշ անուններ: Արաբս, հակառակ իր վերջին թիւերու ստուարութեան, չէ կրցած ո՛ր և է գրական հետք ձգել Սմերթիկահայերու մէջ: Գրական լուրջ

յօդուածներ հաղուադիւտ կրկնոյթներ էին հոն և միշտ ուրիշներէ գրուած, իսկ քաղաքական յօդուածները, կրբեմն ընդօրինակութիւն գրքերէ, իսկ ու հակասական, բնաւ չեն կրնար ուշադրութեան արժանանալ: Շատեր կը կարծէին թէ ան «Արմենական»ներու օրկան մը ըլլայ, բայց չուտով կը պարզուի այդ թիւրիմացութիւնը, երբ Արաբս կը սկսի Սարաճեանը պաշտպանել Վերակազմապալման յարձակումներուն դէմ: Վերակազմապալման «Արծիւ»ին միջոցով կը յարձակին Սարաճեանին և «Արաքս»ին վրայ: Այս երկու թերթերուն միջեւ մղուած պայքարը տպարանական լեզուի պատշաճութեան ամէն սահմանները կ'անցնի: Մանաւանդ «Արծիւ»ը իր սանձարձակ լեզուովը, իրեն հետ մրցող չունենար: Հարուստներուն նպաստը երկար չտեսելով՝ «Արաքս» կը դադրի և Սահմանադրութեան հռչակումով Չորթանեան Պոլիս կը դառնայ:

Շահր. — Հիւսիսային-Սմերթիկայի մէջ լոյս տեսած Հայ թերթերուն և հանդէսներուն շարքը լրացնելու համար՝ յիշենք նաեւ «Շանթ» անունով ամսաթերթը, զոր կը խմբագրէր Շահան Նաթայի: «Շանթ»ը

իր առաջադրութեամբ պիտի ըլլար «երկ տասարդնեցու օրդանը և պիտի կուէր ամէն կարգի նախապաշարունակներու դէմ» : Իժբախտաբար թերթին հասարակական յօդուածները, քիչ բացառութեամբ, զուրկ էին պահանջուած գիտական հիմքերէ : «Շանթ» դադրած է, հաւանաբար, դժամի չգոյութեան պատճառով :

«Ջուռնալ». — Ամերիկահայ միակ դասնապետութեամբ, որ կը հրատարակուի կիսամսեայ հանդէսի ձևով : «Ջուռնալ»ի խմբագիրը ինքզինքը ստուերի մէջ կը պահէ : Իսկական երգիծաթերթ մը Ամերիկահայերու կեանքին մէջ պիտի կրնար շատ օգտակար դեր մը կատարել՝ հրապարակ դնելով անոնց շատ մը բացասական կողմերը և ժպիտ փայլեցնելով յօգնախառ բանուորի դէմքին վրայ՝ կրթել զայն միևնույն աստեղ քաղաքացիական լուրջ դատարար կուլթեամբ մը : «Ջուռնալ»ն, սակայն, հետի է այդ մեծ դերը ստանձնելու բարձրութենէն՝ բնաւ չարդարացնելով զաւելտաթերթի իր անունը : «Ջուռնալ»ն կատարեալ գոռոնա մըն է . . . :

×

«Քաղաքացի». — Միջոցի հեռաւորութիւնը ստիպած է Քալիֆօրնիոյ Հայերը իրենց սեփական մամուլը ունենալու : «Քաղաքացի»ն այդ պահանջին ծնունդն է : Այդ շարժաթաթերթին խմբագիրը՝ Էկենեան, նախկին կուսակցական մը, զինադուռ ընելով կը քաշուի Քալիֆօրնիա և կը սկսի հրատարակել «Քաղաքացի»ն, դարձնելով զայն աւելի շահախնդրութեան միջոց մը՝ քան թէ ժողովուրդին օգտակար ըլլալու կոչուած օրկան մը : Արդարեւ, «Քաղաքացի»ն իր գոյութիւնը կը պահէ զրեթէ «ծանուցում»ներով, իր առաջին երեսը միայն յատկացնելով «խմբագրականի» և լուրերու, մնացած 5—6 երեսները կը զբաւեն իր «էտլրթայզ»ները : Վերջերս «Քաղաքացի»ն կը հրատարակուի, կիսանգլիերէն և կիսահայերէն պարունակութեամբ՝ գոհացում տալու համար իր անգլիախօս բողոքական ընթերցողներուն :

«Ասպարեզ». — Էկենեանի շարժաթաթերթը, իր անգոհացուցիչ պարունակութեամբ բնաւ չէր կրնար բաղձացուած օրկանի մը դերը կատարել՝ ըլլալով զուտ շահագործական և՛ հետեւաբար՝ միակողմանի : Հրապարակ կ'ուզայ «Ասպարեզ»ը՝ խոստա-

նալով Քալիֆօրնիոյ Հայերուն բազմակողմանի ձգտումներուն արտայայտիչն ըլլալ : «Ասպարեզ» կը սկսի յոյս տեսնել Սեքլէմեանի և ուրիշ մէկ քանի կարող ուժերու խմբազրութեամբ : «Ասպարեզ», թէեւ ճոխ իր պարունակութեամբ, բայց իր ուղղութեամբ տարտամ ու երերուն կ'ըլլայ, մերթ պահպանողական, մերթ առաջադէմ : Այս երկդիմի ուղղութիւնը շատ երիտասարդներու համակրանքը ետ կը մղէ իրմէ և տեղի կուտայ քննադատութիւններու :

Քալիֆօրնիոյ հայ մամուլը ճշգրիտ պատկերը ըլլալով այն տեղի Հայութեան, — յետադէմ, շահամոլ և նախապաշարուած, — ո՛չ միայն անկիզձ ժեսոք մը չի կատարեր քննադատելու և մաքուր ուղղութեան մը մէջ գնելու՝ ցեղին անպատուութիւն բերող աղտոտ բնազդներով անած այդ հայ գաղութը, այլ ինք կ'ենթարկուի անոր քմայքներու հոսանքին՝ որպէս զի կարենայ պահել իր գոյութիւնը : Անաչառ և անհաշտ մամուլ մը շատ օգտակար և անղնահատելի դեր մը պիտի կատարէր Քալիֆօրնիոյ հայ կեանքին մէջ, ուր բոյն դրած են մարդկային ամէն կարգի ստոր հակումներ և բնազդներ . . . :

×

Ամերիկան այն միջավայրն է, ուր շարքաչ կեանքի մը պայմանները բնաւ չեն թոյլատրած որ Գրականութիւնը՝ իրրեւ գեղարուեստ՝ կարենայ աճիլ այն համեմատութեամբ որ ան կրցած է հող գրաւել եւրոպական ուրիշ քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ : Ճարտարարուեստը իր հսկայ քայլերուն ներքեւ կը ճնշէ ամէն թուիչք և կը հպատակեցնէ իր կամքին, և մեքենաներու շուքին և ծինելոյզներու ամպերուն մէջ կը մեռնի ամէն երազ, ամէն յոյզ և խանդ . . . :

Ահա այսպիսի միջավայրի մէջ ապրող հայ մտաւորականէ մը, նոյն իսկ գրական որոշ խառնուածք ունեցող անհատէ մը կարելի չէր ո՛ր և է լուրջ բան ակնկալել : Եւ իրաւամբ, եթէ նկատի չառնենք բացառութիւն կազմող մէկ-երկու վախտ պրօչիւրները, որոնք յոյս տեսած են Ամերիկայի մէջ, և եթէ ընդունինք որ երկրի մը մէջ գրականութիւնը իր ժողովուրդին հոգեկան ձգտումներն ու ներքին պայքարը արտացոլող հայելին է, — սախալուած ենք ըսելու որ ամերիկահայ-գրականութիւն դեռ գոյութիւն չունի, քանի որ այդ գաղթականութեան կեանքին ո՛ր և է մէկ

դրուագը պատկերացնող վէպ, թատեր-
գութիւն կամ բանաստեղծութիւն դեռ
չկայ հրատարակի վրայ: 27

Պ.

ԱՄԵՐԻԿԱՅ ՆՈՐ ԱԵՐՈՒՆԴԸ. — ԱՄԵՐԻԿԱՅ
ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՊՍԳԱՆ

Ամերիկահայ նոր սերունդը, իր ման-
կութենէն սկսած, կը սորվի անգլիերէնը՝
յաճախելով ամերիկեան դպրոցներ: Հայ-
կական դպրոցներու չգոյութեան հետե-
ւանքով մատաղատի հայ մանուկը իրբեւ
մայրենի լեզու անգլիերէնը կ'իւրացնէ և
այդ լեզուին միջոցով կազմելով իր մտա-
ւոր աշխարհը, իր ամբողջ հոգին կը կա-
ղապարուի, ո՛չ թէ Եղիշէի, Եզնիկի,
Աղամեանի կամ Դուրեանի խորհուրդներուն
վրայ, այլ Ուաշինկթընի, Թէնիսընի, Է-
մըրսընի և Լօնկֆէլդի, որոնց մասին ինք
ամէն օր կը լսէ և կը կարդայ: Տեղական
լեզուն սորվելէն ետք՝ երբ կարող կ'ըլլայ
ո և է արհեստ ալ ձեռք բերել, այլ եւս
իրեն համար բաց է ամէն սուպարէզ, մա-
նաւանդ որ շահագործող դասակարգերուն
համար ցեղային խտիրը գոյութիւն չունե-
նալով՝ ո՛չ մէկ առթիւ չի զգար իր՝ տար-

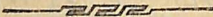
բեր ցեղի մը պատկանիլը: Երբ այդ մա-
նուկը մեծնալով՝ ամուսնութիւն կնքէ
տեղացի՝ բայց ոչ հայ աղջկան մը հետ,
այն ատեն այլ եւս ո՛չ մէկ կերպով կը հե-
տաքրքրէ զինքը այն հեռուոր հայրենիքը,
ուրկէ գաղթած են իր ծնողները, կամ կը
հետաքրքրուի ա՛յն չափով՝ որչափ կը հե-
տաքրքրուի բուն Ամերիկացի մը: Եւ չատ
բնականօրէն, քանի որ զինք անոր հետ
կապող ո՛չ մէկ բարոյական կապ գոյու-
թիւն ունի իրեն համար, — այդ հեռա-
ւոր հայրենիքին ո՛չ լիզուին ծանօթ է, ո՛չ
անցեալ ու ներկայ պատմութիւններուն,
ո՛չ ալ անոր դրահանութեան և ինքնու-
րոյն քաղաքակրթական հակումներուն:
Իրեն համար Հայութիւնը առ առաւելին,
քրիստոնեայ, խեղճ և աղքատ ազգ մըն
է՝ որուն վրայ ինք կրնայ կարեկցիլ միայն,
բայց ինքզինքը անոր մէկ անդամը համա-
րել՝ չափաի ուզէր երբեք:

Ամերիկահայ նորագոյն սերունդը այդ
զուղութեամբ դաստիարակուելու վրայ է,
ան ո՛չ միայն հաճոյքով անգլիերէն կը
խօսի իր տանը մէջ՝ ինչպէս և ամէն տեղ,
այլ և իր անունն ու մականունն ալ փո-
խած է շատ անգամ և փոփոխակ Թակո-

կամ Յարութիւն ըսուելու՝ ինքզինքը կ'ան-
ուանէ ճօն կամ Հէրրի և մեծ հաճոյք կը
զգայ այն բոյսը բաներէն, որոնք ամերիկ-
եան են: Իսկ հայ կեանքի մէջ թաւալող
երեւոյթները դժուարաւ իր ուշադրու-
թիւնը կը գրաւեն:

Ամերիկահայուն ապագան, երբ ար-
տագաղթը դադրի, հին սերունդը անհե-
տի, այն ատեն ոչինչ կ'արգիլէ որ Ամե-
րիկայի հայութիւնը եւս, Հունգարիոյ,
Իտալիոյ և Հնգկաստանի հայ զաղութնե-
րուն նման ձուլուի և իր սնունը պատ-
մութեան յանձնուի...: ²⁸

ԱՐԻՍ ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ

Բ. ՄԱՍ

ՄԵՐ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. — 95—96ի գէպերը.— Նորակազմ
Դաշնակցութեան կողմէ պատրաստուած
Պանքայի Դէպքն է Չարերու կառավարու-
թեան թելադրութեամբ կազմակերպուած,
որ իրեն նպատակ ունէր Թուրքիոյ մայ-
րաքաղաքին և գաւառներու մէջ առաջ
եկած շփոթութիւններէն օգտուիլ: Ռու-
սական այս նենգ քաղաքականութեան
գործիք եղած էին այն ատեններն ալ Դաշ-
նակցականները: Այս գէպքի մասին ըն-
դարձակօրէն խօսուած է ՕՍՄ. ԿԱՌԱ-
ՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՀԱՅ ՅԵՂ. ԿՈՒՍԱԿ-
ՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ անունով գործին մէջ,
էջ՝ 72—90:

×

2. — Ամերիկա երթալու կամ զաղ-
թելու և հոն բախտ չինելու զաղափարը
նոր չէ, ինչպէս դիտել տուած է ուսում-

Նախորդը, և գաղթողներն ալ միայն հայերը եղած չեն: Քաղաքական հալածանքէն աւելի, նախապէս գաղթողներու և մանաւանդ կուսակցական ներկայացուցիչներու հրաւերները առաջ բերած են գաղթականութեան հոսանքը: Մինչև 95—96 թուականները առ հասարակ բոլոր գաւառացի հայերը Պոլիս կուգային աշխատելու, դրամ շահելու և ապա հայրենիք դառնալու համար: Արքունի շինութիւններու բոլոր գործաւորները, որմնադիր, հիւսն, յղկիչ, մշակ միմիայն հայեր, Բաբերդցի և Բաբերդի շրջակայ գիւղերու հայերն էին, որոնք տարուան մէջ եօթը ամիս աշխատելով իրենց տարեկան ապրուստը ձեռք բերելէ ետք հայրենիք կը վերադառնային, ամառը դարձեալ վերսկսելու համար իրենց աշխատութեան: Մաքսատան, նաւամատոյցներու, խաներու բեռնակիրները, որոնց թիւը 5—6 հազարի կը հասնէր, յանձնուած էր Վանցի և Մշեցի բեռնակիրներու, որոնք փոխն ի փոխ տարին մէկ անգամ հայրենիք կ'երթային և կը վերադառնային:

Իսկ առեւտրական հրապարակի վրայ ունէինք գաւառացի հայ վաճառականներու

բու և յանձնակատարներու ստուար թիւ մը, որոնցմէ շատեր վերջնականապէս հաստատուած են մայրաքաղաքիս մէջ: Պոլսոյ մէջ աշխատող գաւառացի հայերը, որոնք ծանօթ էին պանդուխտ անունով, ահագին դրամ կը հոսեցնէին գաւառները, կուսակցութիւններու 95—96ի անխոհեմ և անհեռաւես քաղաքականութիւնն էր որ վերջ տուաւ այդ կեանքին: Հոս պէտք է նկատի ունենալ թէ, մեր պանդուխտները Պոլսոյ մէջ ազատօրէն կը վայելէին ազգ. և եկեղեցական ամէն տեսակ առանձնաշնորհումներ, և անոնց մէջ կար դասակարգ մըն ալ որ պաշտպանուած էր նոյն իսկ նախորդ ուժիմի օրով:

Կէտիկներ կային, որոնք «որդւոց յորդի» կը ժառանգէին և կը վարէին միւլենոյն տան մէջ իրարու յաջորդող երէց գաւառները: Մինչդեռ, ինչպէս ուրիշ տեղ մը դիտել տուած է ռաւուսնախորդը, Ամերիկայի մէջ գաղթական Հայր կորսնցուցած է նոյն իսկ իր հայութիւնը:

X

3. — Ուշագրաւ պարագայ մըն ալ սա է թէ, Ուսումնասիրողը կ'ընդունի նա-

խորդ ուժովն անտեսապէս քայքայուած վիճակին իբր հետեւութիւն թուրք և քիւրտ սեփականազուրկ դասակարգերու արտագաղթը: Մեր կուսակցութիւնները մեզմէ շատ աղէկ գիտին թէ, թուրքերն ալ մեզի չափ ձանձրացած էին նախորդ ուժովն, և ծառայած անոր դէմ, և այս իսկ պատճառով է որ երիտասարդ թուրք կուսակցութիւնը սիրով մօտեցաւ հայ կուսակցութիւններու, Օսմ. միացեալ հայրենիքի ազատութեան համար, և Սահմանադրութենէն ետքն ալ ձանչցաւ անոնց գոյութիւնը: Ի՞նչ եղաւ սակայն մեր կուսակցութիւններու բռնած ընթացքը Օսմ. միացեալ հայրենիքին դէմ: Այս մասին ընդարձակօրէն խօսած ըլլալով մեր ՈՐՈ՛ՒՔԻ ԵՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՆԵՐԸ գրքոյկին մէջ, աւելորդ կը համարինք անոնց կրկնութիւնը:

×

4. — Ամէնէն աւելի աղատ երկիրնե՛րու մէջ անգամ գաղթականութեան հոսանք մը կայ միշտ: Մենք սակայն մասնաւորելով մեր խօսքը թուրքիոյ հայութեան համար, կը կրկնենք և կը պնդենք

թէ թրքահայ գաղթին զխաւոր պատճառներէն մէկն ալ կուսակցութիւններու բռն իսկ հայ ժողովուրդի հանդէպ բռնած ընթացքը եղած է:

×

5. — Մենք մեր կողմէն աւելցնելիք ու է գիտողութիւն չունինք այս մասին, մանաւանդ որ թէ մեր հրատարակութիւններուն և թէ Տաճարի սիւնակներուն մէջ խիստ շատ անգամներ կրկնած ենք այս ճշմարտութիւնը: Ինչ որ սակայն յատկանշանական է, ան ալ կուսակցականի մը, և, հեղինակաւոր շէֆի մը անկեղծ յայտարարութիւնն է:

×

6. — Շատ բնական է որ, ու է միսիօնարութիւն իրեն յատուկ և իր նպատակին յարմար ծրագրով մը պիտի դաստիարակէ իր փարախին մէջ իշնող հօտ մը: Այսպէս եղած են նաեւ բոլոր միւս յարանուանութիւնները և ասկից է որ ծնունդ կ'առնէ հայ ժողովուրդին դժբաղդութիւնը: Այլազան և խառն դաստիարակութիւն մը, օտարտի գաղափարներ, օ-

տար գործիչ և թելադրիչներ բնականաբար օգտական չէին կրնար ըլլալ մեր ազգային գոյութեան տեսակէտով: Մինչդեռ մենք մեր առանձնաշնորհեալ վիճակին մէջ չկրցինք օգտուիլ մեզի ներկայացող առիթներէն, ընդհակառակը միշտ ու միշտ արկածախնդրական ծրագրի մը հետեւելով դէպ ի անճիտում առաջնորդուեցանք: Եւ ինչո՞ւ մեր իսկ ձեռքով առաջ եկած դժբաղդութեան պատճառ կը նկատենք ուրիշները: Օսմ. Սահմանադրութեան վերահաստատումէն հտք, ինչ նշանակելի գործ տեսաւ Պատրիարքարանն ու երեսփոխանութիւնը: Ինչո՞ւ ծածկինք, ինչո՞ւ չխօսինք, քանի որ ատոնք զազոտիքներ չեն այլ եւս:

×

7. — Մենք ակամայ ստորագրեցինք այս տողերը, և բնականաբար մեզի հետ շատ շատեր պիտի ցաւին այս դառն յայտարարութեան համար, որուն բոլոր պատասխանատուութիւնը Պ. Ուսումնասիրողին վրայ կը մնայ: Մենք սա միայն պիտի ըսենք թէ, Հայ Յեղափոխական Կուսակցութիւններու գաւառէ շարքերը կազմող

չիզեռնենքն ալ այս մարդիկներն էին, և մեր խաչագողներն ալ ասոնցմով կը պարծէին:

×

8. — Մի արասցէ եթէ նմանօրինակ պարագայ մը, Իզմիրի կամ Պոլսոյ մէջ տեղի ունենար, այն ատեն մեր կուսակցութիւնները բողոքի խոշոր միթիւններ պիտի գումարէին օրուան կառավարութեան դէմ: Բարեբաղդաբար օտար և աւելի ազատ կեդրոնի մը մէջ, և նոյն իսկ համազգի բարեկամներու և կուսակցականներու կողմէ տեղի կ'ունենայ շահագործումը կատարեալ անխղճութեամբ:

×

9. — Խարէութեան զոհ գացող և նոյն հետաքնն վերադարձողները սարսափելի դէձ և մութ գոյներով կը նկարագրէին, գաւառացի թէ պոլսեցի, գաղթողներուն վիճակը: Օրերով փողօցները թափառելէ դեզերելէ հտք, արցունքոտ աչքերով վերադարձած են դէպ ի իրենց բնագաւառը, դէպ ի Թուրքիա, որ մեծ ասպնջականութիւն ցոյց տուած է հայուն ինչպէս նաև բոլոր իրեն գիմողներուն:

×

10. — Ինչպէս կը յայտարարէ Պ. Ուսումնասիրողը, Ամերիկայի գործարանները սպանդանոցներ եղած են զաւառացի հայերուն: Քսան առ հարիւր համեմատութեամբ իրենց բնազաւառը վերադարձողները իրենց երկարամեայ բացակայութենէն ետք, ոչինչ բերած են իրենց հետ, նիւթական թէ բարոյական: Եւ, ինչպէս ըսած է Պ. Ուսումնասիրողը, ամերիկահայ գաղթականութիւնը կորսուած է ընդհանուր հոսանքին մէջ:

×

11. — Թուրքիոյ մէջ հայը ճանչցուած էր վաճառական ազգ մը, և գլխաւորաբար երկու պատճառներ կային ատոր համար. նախ որ հայը Թուրքիոյ մէջ կը վայելէր բացարձակ առաջնութիւն մը կառավարութեան առջեւ և պետական հայթայթիչներու մեծ մասը հայերն էին: Բ. — Երբ դեռ կուսակցութիւնները չէին սկսած իրենց կործանարար առաքելութեան, հայկ. թուրք բարեկամութիւնը մեծապէս սատարած էր հայ վաճառականութեան, ըստ որում մեր թուրք հայրենակիցները միշտ առաջնութիւն տուած էին հայ վաճառա-

կաններուն և արհեստաւորներուն: Վաճառականութենէն զատ գրեթէ բոլոր արհեստները, սոկերչութիւն, երկաթագործութիւն, ատաղձագործութիւն, կահագործութիւն հայերու ձեռքերուն մէջն էին, և շատ, խիստ շատ համբաւեալ վարպետներ կային: Այս ջախջախիչ իրողութիւնները արդեօք իրաւունք կուտան մեզի անգամ մըն ալ կրկնելու թէ, հայը իր գոյութեան հետ իր վարպետութիւնը, ճարպիկութիւնը նաեւ կը պարտի Թուրքիոյ:

×

12. — Մինչդեռ Պ. Ուսումնասիրողը վաշխառուի մը կերպարունքին տակ կը տեսնէ ամերիկահայ բժիշկները՝ որոնցմով կը պարծէին մեր կուսակցութիւնները, հոս Թուրքիոյ մէջ, հայ բժիշկները առաջնութիւն մը ունէին իրենց համբաւովն ու աշունովը: Օսմ. բժշկական ժողովը իր նախագահութիւնը շատ անգամներ տուած է Հայ բժիշկներուն՝ որոնք շատ պատուաբեր գիրքեր գրուած են Թուրքիոյ եւ Թուրք ընտանեկան շրջանակներուն մէջ: Ի՞նչ կը մտածեն արդեօք մեր կուսակցականները:

×

13. — Ամերիկահայ ուսանողութիւնը իր ստացած կրթութիւնովը չէ կրցած օգտակար ըլլալ իր համայնքին: Մասնաւորապէս աստուածաբանական դասընթացքներու հետեւողները շատ տափակ եղած են ամէն տեղ: Պ. Ուսումնասիրողը արդէն իսկ խոտովանած էր այս պարագան ւիսիօնարական բաժնին մէջ: Ամերիկահայ ուսանողութիւնը միշտ վերացական եղած է, բնաւ կարեւորութիւն չէ տուած լեզուներու և գիտութեան, և հետեւաբար այդ սուսանողութեանէն ալ խեր մը չենք կրնար սպասել:

×

14. — Թրքահայ և ամերիկահայ վաճառականութեան պատմութիւնը դժուար է խտացնել քանի մը տողերու մէջ: Կար առին մը որ Թուրքիոյ մէջ վաճառականական ասպարէզը միմիայն հայերու ձեռքերուն մէջն էր, միմիայն կ'ըսենք, առանց նկատի առնելու քանի մը օտար վաճառականները որոնք շատ ցանցառ թիւ մը կը կազմէին: Սեղանաւորներու կարեւոր թիւ մըն ալ ունէինք, որոնք Կայս. գանձն ալ ունէին իրենց ձեռքերուն մէջ: Թուրքիոյ հայ վաճառականներու զարգացումը և յա-

աաջդիմութիւնը դարձեալ պէտք է փնտռել Օսմ. կառավարութեան Հայերուն հանդէպ ունեցած բարեացակամութեան և Հայուն հաւատարմութեան մէջ: Ինչպէս ուրիշ տեղ մըն ալ ըսինք, Թուրքը իր բոլոր զնուէներուն համար հայուն միայն կուտար առաջնութիւնը: Կառավարութիւնն ալ հայերէն զատ հայթայթիչներու կարեւորութիւն չէր ընծայեր և այս կրկնակ պատճառներով Թուրքիոյ մէջ առաջ եկաւ հայ վաճառականութիւն մը: Բայց մեր խելօք Գաւիթ տղերքը կրցան զնահատել այս կէտերը:

×

15. — Բայց ո՞վ ըսած է թէ, գաւառի պանդուխտ և տղէտ Հայը Ամերիկա կ'երթայ, հոն կրթուած և բարեկեցիկ խաւերու մէջ մտնելով քաղաքակրթուելու համար: Գաւառացին շատ անգամ ո՛չ միայն տնտեսական և կամ ուրիշ պատճառի մը համար կը գաղթէ Ամերիկա, այլ խիստ շատ անգամներ հրապուրուած մէկ քանիներու անհատական նամակներու չափազանցուած պարունակութենէն, ոսկի՛ դիզելու կ'երթայ, այո՛ շատ շատերուն հա-

մար քաղաքական և կամ անտեսական պատճառները բնական գոյութիւն չունէին: Հետեւաբար այդ անուս և տգէտ դասակարգը երբ անգամ մը ոտք կը դնէ եանքիներու աշխարհը շատ բնական է որ ստորին հաճոյքներու առջև պիտի մոռնայ իր տունը տեղը, իր հայրենի օճախն ու զաւակները, որովհետեւ անոր համար բացարձակապէս կարեւորութիւն չկայ ամերիկեան բարձր կամ միջակ դասակարգի առաւել կամ նուազ զարգացեալ շրջանակներուն հետ յարաբերութեան մտնել: Իրաց այս վիճակին մէջ, Ամերիկա զաղթող զաւառի հայութիւնը կամայ ակամայ պիտի մոլորի և պիտի իյնայ մոլութեան անդունդը: Պ. Ուսումնասիրողը իր ուսումնասիրութեան մէջ մոռցած է տալ զաւառացի հայերու միջեւ մոլութիւններէ... առաջ եկած մահերու վիճակացոյցը: Մենք այնպէս կը կարծենք թէ զաղթականութեան թիւին հետ խոտոր պիտի համեմատի մահերու թիւը:

×

16. — Պ. Կուսակցականը այս ճշմարտութիւնները մէջտեղ դրած ատեն մոռ-

ցած է ըսելու թէ, Ի՞նչ տեսակ պատճառներու ծնունդ են մոլութիւնները, որոնցմով վարակուած են Ամերիկայի զաւառացի զաղթականները: Շատ բնական է որ Ուսումնասիրողը չէ ուզած վիշտ պատճառել իր պատկանած կուսակցութեան, ճշմարտութիւնը մերկապարսնոց պարզելով: Մենք ըսենք սակայն թէ ամերիկահայ զաղթականութեան այդ մոլութիւններուն, խաղամոլութիւններուն գլխաւոր պատճառներէն մէկը դարձեալ կուսակցութիւններու քարոզութիւններուն արդիւնքն են: Կուսակցական ժողովները, գործադուլները ուրիշ ո՛ր է արդիւնք չէին կրնար տալ, եթէ ոչ անգործութեան, խաղամոլութեան, գողութեան և ոճրագործութեան մղել տգէտ զաղթականութիւնը: Մեր խօսքը իրենց պատուաւորութեամբ և պարկեշտութեամբ ամերիկեան հրապարակի վրայ քիչ թէ շատ դիրք մը ձեռք բերող հազուադիւրս բացատրութիւններուն համար չէ, արդէն այդպիսիները միշտ հեռի մնացած են կուսակցական պայքարներէ:

×

17. — Եղբայրասպան ոճիրներու առաջին օրինակը տրուած ըլլալով կուսակցութիւններու կողմէ, Պ. Ուսումնասիրողը անիրաւ է իր այս առթիւ առաջ բերած դիտողութիւններուն մէջ: Իր եղբօրը հարստութեանը տիրանալու համար վայրագօրէն զայն սպաննող Դաշնակցական ծանօթ գործիչի մը մահապարտութեան վճիռէն ետք, Դաշնակցական Օսկանը առնամթաբար կը գովաբանէր ոճրագործին յեղափոխական գործունէութիւնը, և ոճիրը կը վերագրէր մտային խանգարումի!... Ի՞նչ ողորմելի մտայնութիւն: Այսպէս թէ այնպէս, ոճրագործութիւնը նուիրագործուած ըլլալով մեր երկու խոշոր! կուսակցութիւններու կողմէ, գոհերու խոշոր թիւ մը կը լեցնեն Հայ Յեղ. Կուսակցութիւններու արհնատ և ազգակործան էջերը:

×

18. — ԱԶԱՏ ՍԻՐՈՅ առաքելութեան անմիջական արդիւնքներն են ամերիկահայ ընտանեկան յարկերու մէջ սովորական դարձած անհամաձայնութիւնները և խոսվութիւնները: Ամերիկահայ գործաւոր դա-

սակարգի ընտանեկան ինկածութեան մասին խօսած ատեն Պ. Ուսումնասիրողը ահամայ չէ ուզած յիշատակել կուսակցութիւններու Պրասֆօրմիս մաս կազմող ազատ սիրոյ քարոզութիւնը: Սահմանադրութեան հռչակումէն ետք, հոս Պոլսոյ մէջ կուսակցական հրապարակներու վրայ ամէնէն աւելի ցուցադրուած ապրանքներէն մէկն ալ ազատ սիրն էր: Կուսակցութիւններու համար, ընտանեկան յարկ, ընտանեկան պարսիւ, ընտանիք կազմել, եւայն խորթ և աւելորդ բաներ էին: Ի՞նչպէս կ'ուզենք և կը պահանջենք որ, օտար միջավայրի մէջ ապրող, տղէտ և անուս գաւառի աղջիկները չմոլորին, քանի որ օրինակը շատ բարձրէն կուզայ. և քանի որ տեղի տուողները նոյն ինքն կուսակցականներն են... Այո՛, առեւանդողներու առաջինները կուսակցականներն են...:

×

19. — Ամերիկահայ դաղթականութեան ընտանեկան ներքին կեանքին մէջ ամէնէն տխուր և ամէնէն աղտոտ բարքերէն մէկն ալ աղջիկներու առեւանդը եղած է: Շատ մը պարկեշտ աղջիկներ գոհ դացած են

անօրինակ խարէութիւններու, շատեր մանաւանդ իրենց պատիւը վրայ տայէ ետք, շատ խեղճ և արգահատելի վիճակի մէջ ետ դարձած են իրենց ծնողաց քով: Օրտուայի Սմարէն զատ, կուսակցական թերթեր ուղղակի և անուղղակի կերպով քաջաբերած են այս առևտուրը, շահագործութենէ աւելի իրենց անասնական կիրքերուն գոհացում տալու համար: Օրինակները աւելորդ են:

×

20. — Եկեղեցի? ... կուսակցութիւններու համար ամէնէն աւելի անկարեւոր և նոյն իսկ աւելորդ նկատուած բան մը, ծաղրանքի և հեղձանքի առարկայ մը, կ'արժէ արդեօք երկար խօսիլ այս մասին քանի որ դեռ շատ թարմ է բացի դոցի կռիւը...:

×

21. — Գաշնակցականներու մուտքը Ամերիկա... Ի՛նչ խոշոր բառեր... կ'արժեա թէ Գրիստափոր Գոյոմպաս իր հետևորդներով նոր աշխարհ կը մտնէ մարդկութեան առջին բանալով ոսկիներու աշ-

խարհը. մե՞ղք որ Հնչակեանները և Ամերիկայի միլիոնաւոր հայութիւնը չեն կրցած ճանչնալ այս նոր փրկիչները... Մէկ քանի էջերու մէջ կարելի չէ խտացնել Ամերիկայի մէջ դործող կուսակցութիւններու սրիկայութիւնները և ոճրագործութիւնները, հատորներ պէտք են ամբիօփելու համար այն շահատակութիւնները, որոնք ամերիկեան դատարաններու առջեւ դատապարտուած են հրապարակաւ: Ահա՛ այս սրիկաներն են որ, ներկայիս իբր թէ իրարու հետ համերաշխած կ'աշխատին հայ ժողովուրդի փրկութեան համար: Աստուած իմ, փրկէ զմեզ մեր բարեկամներէն:

×

22. — Երկու հատուածներու միութիւնը երկու կողմին համար ալ մէկ նպատակ ունէր միայն, այսինքն իւրաքանչիւրը կ'ուզէր իր մէջ խառնել հակառակորդ հատուածը և նոր ուժ մը ու նոր դիրք մը ապահովել իրեն և սակայն երկու կողմի ըմբիշներն ալ շատ ճարտար ըլլալուն կարելի չեղաւ ո՛ր և է արդիւնք ձեռք բերել: Ինչպէս ըսինք ներկայ պարագաներուն պահուած էր ժամանակաւոր միութիւն

մը... պարզապէս — Դե՛րք մխարանին ի կորուստ ւնարդիւն աւետարանական առածը անգամ մըն ալ պանծացնելու համար:

×

23. — Հոս յայտնի հակասութիւն մը կայ: Մինչ Պ. Ուսումնասիրողը քիչ մը անդին կուսակցականներու ոճրագործութենէն, անոնց անբարոյիկ ընթացքէն և լեզուէն կը գանգատի, հոս ալ քարոյշականի՛նք սեռակ մը գրան կը նկատէ կուսակցութիւնները: Հակառակը կրնանք պնդել և ապացուցանել նոյն իսկ փաստերով: Ազատ սիրոյ առաքելութիւնը չեզոքները չբերին, հայ ընտանեկան պատիւը արատաւորողներու գլխաւոր առաջնորդները կուսակցապետները եղան, աղջիկներ լկող և առեւանգողները դարձեալ կուսակցապետները եղան, մէկ խօսքով կուսակցութիւնները քաջալերեցին անբարոյութիւնը՝ առաջին օրինակը տալով չէֆերը: Աւելորդ է կարծեմ անուններով խօսիլը:

×

24. — Ոչ մէկ կուսակցութիւն իրեն նպատակ ունեցած է ժողովուրդի բարո-

յական և մտաւորական դաստիարակութիւնը: Բոլոր կազմակերպութիւնները միայն մէկ նպատակ ունեցած են, ւնարդ որսալ՝ դրամ չորթել: Արեւելքցիի յատուկ ստորին բնագղներու է՛ն ստորինը պէտք է փնտռել կուսակցութիւններու քով: Իսկ գործադուլներ խանգարողները, միշտ այն թշուառները եղած են՝ որոնք շատ, շատ տուժած ձեն կուսակցական գործադուլներու երեսէն, օրերով անօթի մնացած, նոյն իսկ իրենց դաւակներով:

×

25. — Խեղճ գործաւորներուն բերանը այրած ըլլալով, բնականաբար չէին ուզեր մասնակցիլ կուսակցութիւններու կողմէ կազմակերպուած գործադուլներուն՝ որոնց տակ պահուած էր դարձեալ Շէֆերուն մէկ շահախնդրութիւնը: Աշխարհիս մէկ ծայրէն միւսը, շատ անգամներ ալ խաբուելով, դրամ վաստակելու համար գացող մարդ մը՝ որչափ որ ալ տգէտ ըլլայ, անգամ մը անօթի մնալէ ետք, երկբորդ անգամ այլ եւս գործիք չըլլար սակամ նա կուսակցութեան ճիրաններուն մէջ: Կուսակցութիւններու կողմէ սարքուած

գործադուլներու երեսնն ո՛չ միայն հազարաւոր խեղճեր օրերով անօթի մնացած են, այլ նաեւ ոճիրնն՝ գործուած են...

×

26. — Իրանացական պարոնը ամերիկահայ թերթերու մասին առաջ բերած իր դիտողութիւններուն մէջ, հակառակորդ կուսակցութիւններու օգկանները շատ ինկած գոյներով կը նկարագրէ: Իբր կուսակցական կարելի է ներել իրեն, իսկ իբրեւ գրչի մարդ, իբրեւ ուսումնասիրող միտք պետք էր անաչառ ըլլալ: Մօտէն հետեւած ըլլալով Ամերիկահայ մամուլի հրատարակութիւններուն, մինչեւ այսօր այդ մամուլին մէջ չկրցինք տեսնել համայնքին, եկեղեցիին օգտակար ո՛ր է է թելադրութիւն: Ամերիկահայ մամուլը եղած է գերազանցապէս կուսակցական ճղճիմ հաշիւներու, անձնական զձուձ ատելութիւններու գործիք մը, ուրիշ ո՛չ այլ ինչ, ինչպէս որ կը բացատրէ նաեւ Պ. Ռուսակ-նասիրող:

×

27. — Ինչպէս կրնար գոյութիւն ունենալ ամերիկահայ զբաղանութիւն մը,

երբ, ինչպէս դիտել առինք, ամերիկահայ մամուլը զբաղած էր կուսակցական հաշիւներով և իր էջերը լախօրէն բացած էր ոճրագործութիւններու շարքեր արտատպելու: Միամիտ փափաք մը, ամերիկահայ զբաղանութիւն...: Բարեբաղդաբար Պ. Ռուսակնասիրողը կուսակցական կեղծ հերոսներու նուիրուած հատորները զբաղանութիւն չհամարեր, որուն համար արդարեւ շնորհաւորելի է:

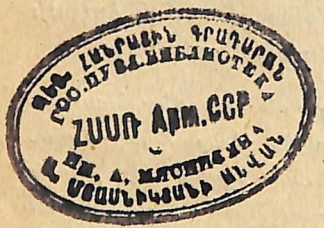
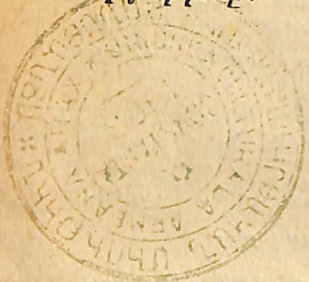
×

28. — Շատ ուշագրաւ է Պ. Ռուսակնասիրողին վերջին սա տողերը.

ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅՈՒՆ ԱՊԱԳԱՆ, երբ արտագաղթը դադրի, հիկն սերունդը անհետի, այն ասեկ ոչիկն կարգիլի որ Աւերիկայի հայրքիւնը եւս, Հովնգարիոյ, Իսպանիոյ, Հրնդկաստանի հայ գաղութներուն նման ձուլուի եւ իր ակունքը պատմութեան յանձնուի:

Մենք ինչպէս ըսած ենք մեր հրատարակութիւններուն մէջ, Հայը, հայ ժողովուրդը իր գոյութիւնը կրցած է պահել միմիայն Օսմ. կայսրութեան սահմաններուն մէջ, հետեւաբար մեր կուսակցութիւննե-

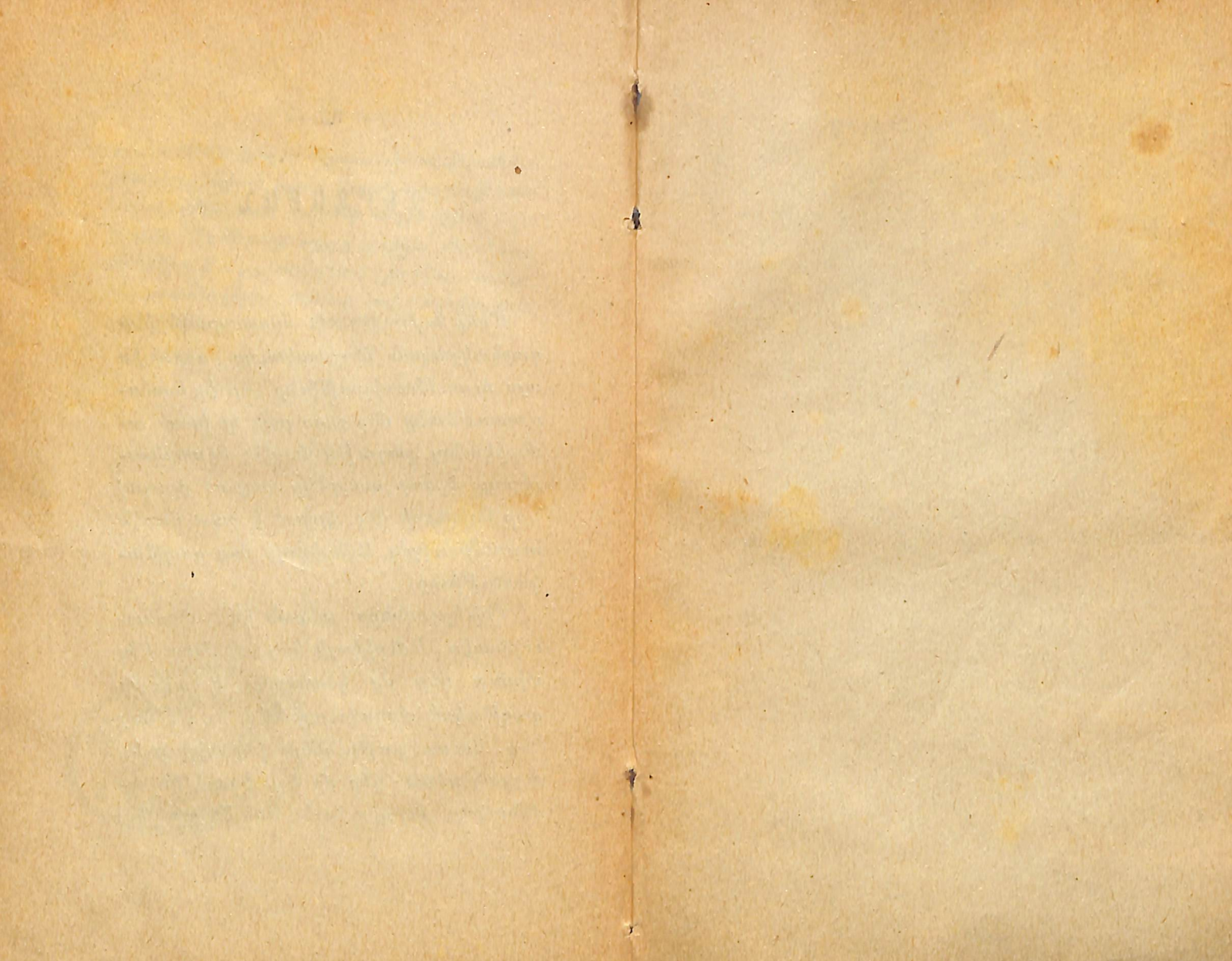
րու ամէնէն խոշոր պարտականութիւննե-
րէն մէկը պիտի ըլլար Սահմանադրութեան
հռչակումէն ետք հայրենի հողին վրայ աշ-
խատիլ, համերաշխաբար գործել մեր հայ-
րենակից թուրք ժողովուրդին հետ, աւելի
եւս ապահովելու համար հայ ժողովուրդի
դոյութիւնը:

Վ Ե Ր Ջ Ա Բ Ա Ն

Մենք նոյնութեամբ հրատարակեցինք
դաշնակցական հեղինակաւոր գործիչին
այս ուսումնասիրութիւնը, որ իր համա-
ռօտութեանը մէջ շատ բան կը խօսի ա-
մերիկահայ գաղութի մասին: Ուսումնա-
սիրողը երկար տարիներ ապրած ըլլալով
Նոր Աշխարհի մէջ, կրցած է շատ մօտէն
ուսումնասիրել Ամերիկայի հայ գաղթա-
կանութիւնը:

Ընթերցողները տեսան թէ, մասնա-
ւորապէս Ամերիկայի հայ մամուլը ինչ
տխուր դեր մը կատարած է ակի մը
գաղթական ժողովուրդի մէջ, եւ թէ Հայ-
Յեղ. Կուսակցութիւնները ինչ տխուր եւ
ազգակործան դեր մը կատարած են ա-
մենուրեք, ինչպէս նաեւ Ամերիկայի մէջ:

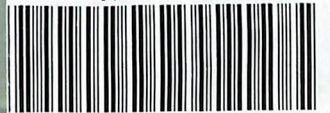
90

5643

0001463

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0001463

